

POČETCI I RAZVOJ ORGANIZIRANOG
PROTUKOMUNISTIČKOG OTPORA NA SMJERU
IMOTSKI – POSUŠJE (1944. – 1945.):
„ZELENI KADAR“ I KRIŽARSKA SKUPINA IVANA NENADIĆA

Blanka MATKOVIĆ
Zagreb, Hrvatska

UDK: 323.28(497.583 Imotski)
355.40(497.1)
DOI: 10.21857/m16wjcwdj9
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 22. studenog 2023.

Već su krajem 1944. na području Imotske krajine organizirane prve križarske skupine čije se osnivanje neizbježno povezuje s djelovanjem „zelenog kadra“ i prebacivanjem manjih skupina Ustaške vojnice iz Širokog Brijega prema Imotskom. Unatoč značaju spomenutog prostora u kontekstu istraživanja protukomunističkog otpora, ova je tema do sada u historiografiji ostala neuočljiva. Stoga se ovaj rad usredotočuje na rekonstrukciju navedenih zbivanja prema UDB-inim dosjeima koji se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu.

Cljučne riječi: Drugi svjetski rat, Hercegovina, Imotska krajina, Ivan Nenadić, križari, zeleni kadar, protukomunistički otpor.

UVOD

U prvim tjednima nakon zauzimanja Dalmacije i dijelova istočne Hercegovine po postrojbama Narodnooslobodilačke vojske (NOV) tijekom jeseni 1944., započeto je organiziranje hrvatskog protukomunističkog otpora koje će se posebice očitovati u obliku križarskih skupina. U narednim godinama takve skupine većinom su djelovale u ruralnim i planinskim područjima, osobito u graničnom području između Dalmacije i Hercegovine gdje će se vojni otpor novouspostavljenoj komunističkoj vlasti najduže održati, a aktivnosti križarskih skupina bit će okončane početkom 1950-ih kada su upravo na dalmatinskom prostoru uhvaćeni posljednji aktivni križari.

U međuvremenu se križarska djelatnost nije odvijala podjednakim intenzitetom. Naime, iako su prve križarske skupine na dalmatinskom prostoru osnovane još krajem 1944., uspješnim akcijama Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) i Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN) veoma je brzo dolazilo do njihova osipanja, pa se djelovanje pojedinih skupina svelo na puko preživljavanje. Tako je na Biokovu i neretvanskom prostoru broj križara

od 1,400 do 1,500 pao na otprilike 500 u srpnju 1945. godine.¹ O ovim prvim mjesecima osnivanja križarskih skupina svjedoče brojni dokumenti. Tako se u izvješću OZN-e za Srednju Dalmaciju za veljaču i ožujak 1945. navodi da „o bilo kakovim neprijateljskim organizacijama ne može se govoriti, niti o bilo kakvom organizovanom radu neprijatelja, osim pojedinačnih ispada pristalica raznih reakcionarnih grupa, što se u zametku suzbija protuakcijama naših organizacija, a u težim slučajevima same OZNE“.² U zapisniku savjetovanja Opućemoćstva OZN-e III. odsjek za oblast VIII. korpusa NOV Jugoslavije od 1. i 2. ožujka 1945. Petar Ljuština ističe da su „ustaške“ organizacije „zahvaljujući našim vojničkim i političkim udarcima danas mrtve“ iako to ne znači da je njihovo djelovanje potpuno prestalo te se osvrće na problem križara i potrebu njihove brze likvidacije.³ U izvješću OZN-e za Srednju Dalmaciju za travanj 1945. zabilježeno je da na prostoru kotara Solin-Split „ustaških i četničkih elemenata ima u svim selima, grupišu se i ubacuju razne parole“.⁴ U narednom izvješću za svibanj 1945. OZN-a za Srednju Dalmaciju javlja o pojačanom radu „reakcije koja se vrlo brzo snašla i prilagodila svoj rad uslovima po završetku rata“.⁵ Štoviše, „reakcija u svome radu u mnogome koristi neaktivnost, pa čak i odsutnost našeg političkog djelovanja u selima od kojih su se naši politički rukovodioci po oslobođenju i previše udaljili“.⁶

Citirane podatke valja uzeti s oprezom jer riječ je o izvješćima koja su pisana u trenutcima kada vlast nije raspolagala detaljnijim spoznajama o djelovanju

¹ Zdenko RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb., 2011., 458.

² HR-HDA, *Odjeljenje za zaštitu naroda za Hrvatsku* (dalje: *OZN-a za Hrvatsku*), 11.31.9. Blanka MATKOVIĆ, Ivan PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948., počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDB-e, Dokumenti*, 2011., 405 – 410, https://www.academia.edu/1773275/ZLO%C4%8CINI_I_TEROR_U_DALMACIJI_1943.-1948._PO%C4%8CINJENI_OD_PRIPADNIKA_NOV_JA_OZN-e_i_UDB-e_DOKUMENTI_War_Crimes_and_Terror_in_Dalmatia_Between_1943_and_1948...-Documents_, posjećeno 4. 8. 2023. Mate RUPIC, Vladimir GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Dokumenti, Dalmacija*, Slavonski Brod – Zagreb, 2011., 367 – 371.

³ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, 11.3.1. B. MATKOVIĆ, I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji*, 97 – 110. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 377 – 390.

⁴ HR-DAS, *Sekretarijat unutrašnjih poslova za Dalmaciju* (dalje: *SUP za Dalmaciju*), Izvještaj OZN-e za srednju Dalmaciju za travanj 1945. godine (prethodno kutija 168). Blanka MATKOVIĆ, *Split i Srednja Dalmacija u dokumentima OZN-e i UDB-e 1944.-1962., Zarobljenički logori i likvidacije*, Zagreb – Trilj, 2017., 47. B. MATKOVIĆ, I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji*, 417 – 441.

⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Izvještaj OZN-e za srednju Dalmaciju za svibanj 1945. godine, 3.6.1945., Br. 714/45 (prethodno kutija 168). B. MATKOVIĆ, I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji*, 460 – 472.

⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Izvještaj OZN-e za srednju Dalmaciju za svibanj 1945. godine, 3.6.1945., Br. 714/45 (prethodno kutija 168). B. MATKOVIĆ, I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji*, 460 – 472.

„reakcije“ do kojih će doći tek u kasnijem razdoblju ponajviše zahvaljujući uhićenjima pojedinih križara i njihovih pomagača. No, spomenuti podatci ipak upućuju na očekivane oscilacije u djelovanju križarskih skupina u prvim poslijeratnim mjesecima kada su one još uvijek u razdoblju boljeg organiziranja, kao i razvijanja mreža suradnika⁷ u čiju su se pomoć pripadnici tih skupina mogli pouzdati. U narednim godinama ta će se organizacija dodatno učvrstiti, osobito prelaženjem hercegovačkih križara na dalmatinski teritorij, pa će tako na srednjodalmatinskom području djelovati nekoliko većih grupa poput skupine duvanjskog križara Mirka Kapulice i imotskog križara Nedjeljka Piplice koja će se kretati na prostoru između Imotske krajine i planine Kamešnice pa sve do Vran planine u Bosni i Hercegovini. Tijekom istog razdoblja u hrvatskim gradovima bit će osnivane organizacije političkog protukomunističkog otpora, poput one Frane Bettinija i Frane Tente u Splitu.⁸ Istovremeno je u Splitu djelovala i Križarska organizacija Srednje Dalmacije čija je zadaća bila prikupljanje novčane i druge pomoći te održavanje postojećih i stvaranje novih kontakata. Rad spomenute organizacije širio se i na splitsku okolicu, uključujući Bisko, Dicmo, Dugopolje, Klis i Solin, a njezini su članovi održavali i kontakte s križarskim jatcima na području Livna.⁹

Valja napomenuti da je potpuna rekonstrukcija organiziranja i djelovanja takvih organizacija znatno otežana zbog oskudnosti izvješća OZN-e, odnosno UDB-e, te dosjea njihovih članova. Ipak, unatoč izazovima, na temelju dostupnih dokumenata može se sa sigurnošću zaključiti da su slične organizacije postojale i u Dalmatinskoj Zagori, odnosno u ruralnim područjima na čiju su se pomoć osobito oslanjale križarske skupine koje su utočište potražile u planinskim masivima Biokova i Kamešnice te drugim lokacijama. Tako se u Rekonstrukciji banditizma za bivši kotar Makarska Službe državne sigurnosti (SDS) Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) ističe da su „na terenu ovoga kotara, banditi neposredno prije početka svog djelovanja pokušali stvarati i stvorili nekoliko križarskih organizacija“ znajući da bez potpore u narodu neće moći opstati. Organizatori i članovi takvih organizacija, „mahom proustaški elementi“,

⁷ Uobičajena riječ za križarske suradnike bila je *jatak*. Radi se o turcizmu koji je označavao osobu koja je u doba osmanske vladavine skrblila za hajduke davanjem hrane i pružanjem utočišta. *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28823>, posjećeno 17. 8. 2023.

⁸ Blanka MATKOVIĆ, Prilog poznavanju povijesti grada Splita i okolice u poratnom razdoblju (1946.-1947.): nepoznati detalji iz dosjea Frane Tente, *Tusculum: časopis za solinske teme*, Vol. 10, No. 1, Solin, 2017., 145 – 160.

⁹ Blanka MATKOVIĆ, Zaboravljena povijest grada Splita i njegove okolice – Križarska organizacija srednje Dalmacije kroz UDB-in dosje Zlate Radović, *Tusculum: časopis za solinske teme*, Vol. 15, No. 1, Solin, 2022., 125 – 141.

nisu stupali u „bandu“, nego su živjeli „legalnim životom“ kod svojih kuća i pomagali „oružanu bandu“ u šumi. Njihov zadatak bio je djelovati promidžbeno i tako utjecati na narod naglašavajući da će tadašnji režim uskoro propasti i da će ponovo doći do rata. Osim toga su moralno i materijalno pomagali „bandite“ te tiskali i rasturali letke kojima su pozivali na nasilno rušenje komunističke vlasti. Pojedini članovi takvih organizacija pristupali su križarskim skupinama, a neki su djelovali samo kao jataci. Prema spoznajama SDS-a, takve skupine postojale su u Cisti Velikoj, Cisti Provi, Donjem Prološcu, Gornjem Prološcu, Gornjim Vinjanima i Runovićima, kao i u pojedinim selima na neretvanskom području. Većina njihovih članova s vremenom je otkrivena i kažnjena, a likvidacijom križarskih skupina prestalo je i djelovanje križarskih organizacija.¹⁰

Spomenuti podatci napose upućuju na Pipličinu Imotsku krajinu kao prostor osobito intenzivne djelatnosti križarskih skupina i organizacija koje su od samog početka bile blisko povezane s bosansko-hercegovačkim skupinama. Tako je, primjerice, u dosjeu Ivana Vrdoljaka iz Grabovca zabilježena nedatirana napomena da su „pravi ustaški koljači pobjegli sa Nijemcima, prilikom njihovog povlačenja, dok je jedan mali dio ostao i organizirao kamišarsku bandu“. Među njima je navodno bio i Vrdoljak, „koji ima veze sa kamišarima iz Bosne“ koji su se navodno već u tom razdoblju prebacivali do Biokova i surađivali s imotskim križarima. „Doznaje se da se prebacuje neki koljač iz Livna, koji gore ima spoj sa Matom Madunićem i Kapulicom koji su rodom iz Ciste“, dodano je u istoj zabilješki.¹¹

No, unatoč iznimnom značaju imotskog prostora u razvoju i djelovanju dalmatinskih i hercegovačkih skupina, ova tema zasad je ostala na marginama hrvatske historiografije pa osim teksta Ivana Gabelice koji je pod naslovom „Križari – Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944.-1951.“ u dva nastavka objavljen u glasilu Hrvatskog društva političkih zatvorenika *Politički zatvorenik*, o ovim događajima nije objavljen ni jedan rad.¹² Stoga će ovaj rad nastojati popuniti spomenutu historiografsku prazninu i usredotočiti se na značaj

¹⁰ HR-HDA, *Služba državne sigurnosti (SDS) RSUP SRH* (dalje: *SDS RSUP SRH*), 015.17., Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Makarska. Blanka MATKOVIĆ, *Imotska krajina u dokumentima Ozne, Udbe i Narodne milicije (1944.-1957.)*, *Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2017., 912 – 932. Blanka MATKOVIĆ, Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj u dokumentima OZN-e, UDB-e i Narodne milicije (1944.-1965.)*, *Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2018., 1182 – 1202.

¹¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Vrdoljaka, Zabilješka, nedatirano.

¹² Ivan GABELICA, *Križari – Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944. – 1951.* (I.), *Politički zatvorenik*, br. 122, Zagreb, 2002., 33 – 38. Ivan GABELICA, *Križari – Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944. – 1951.* (II.), *Politički zatvorenik*, br. 123, Zagreb, 2002., 27 – 31.

Imotskog u poslijeratnom hrvatskom protukomunističkom otporu. Prvi dio rada ukratko će analizirati komunističku represiju na prostoru Imotske krajine u prvim mjesecima nakon uspostave komunističke vlasti. Drugi dio rada posvećen je prvim tjednima organiziranja križarskih skupina potkraj 1944. na smjeru Imotski – Posušje, a treći djelovanju križarske skupine Imoćanina Ivana Nenadića tijekom 1945. godine. Time će ovaj rad obuhvatiti početke intenzivne križarske aktivnosti na smjeru Imotski – Posušje koja je uspostavljena u studenom 1944. i koja će se održati u narednim godinama.

KOMUNISTIČKA REPRESIJA NA IMOTSKOM PODRUČJU KRAJEM 1944. GODINE

U jesen 1944. godine postrojbe NOV-e su zauzele 21. listopada Makarsku, 24. listopada Vrgorac, 26. listopada Metković i 28. listopada Imotski čime je uspostavljen nadzor nad biokovsko-neretvanskim područjem. U međuvremenu su u Hercegovini zauzeti Čapljina, Donje Hrasno, Dračevo, Gabela, Prebilovci, Stolac i Višići. Dana 29. listopada 1944. presječena je i komunikacija između Mostara i Ljubuškog koji je zauzeo Zapadnohercegovački odred.¹³ Uslijedila su zlostavljanja seljaka na zauzetom hercegovačkom teritoriju o kojima svjedoči izvješće Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) za zapadnu Hercegovinu upućenom 8. prosinca 1944. Oblasnom komitetu KPJ za Dalmaciju te izvješće III. sekcije OZN-e Oblasti VIII. korpusa upućenom 12. siječnja 1945. III. Odsjeku OZN-e za Hrvatsku.¹⁴

O situaciji uoči zauzimanja imotskog prostora i u prvim tjednima komunističke vlasti ostalo je sačuvano izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja koje je 22. prosinca 1944. upućeno OZN-i za oblast VIII. dalmatinskog korpusa NOV-e. U tom dokumentu zabilježeno je da u posljednjim danima pred samo zauzimanje spomenutog prostora „reakcija HSS-a“ širila „svoju propagandu time, što je pričala da će se iskrcati Englezi“, a ona je osobito bila aktivna na imotskom području. „Drugovi iz Opunomoćstva imali su upadati u mjesta skupa sa vojskom, pohvatati narodne neprijatelje, pokupiti razne neprijateljske arhive, omogućiti pravilno preuzimanje bivših ustanova od NOO-a, postaviti kontrolu kretanja i slično“, navodi se dalje u istom izvješću.

¹³ Drago ĐUKANOVIĆ, Završne operacije za oslobođenje Hercegovine, u: *Hercegovina u NOB. Zbornik radova*, ur. Milinko Đurović, Slobodan Šakota i Radomir Petković, Beograd, 1961., 815 – 834.

¹⁴ Blanka MATKOVIĆ, Zločini postrojba 8. dalmatinskog korpusa NOVJ u Hercegovini početkom 1945. godine, *Hum : časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, no. 7, Mostar, 2011. 288 – 331.

No lokalna OZN-a nije bila u potpunosti organizirana, a u kotarima Makarska, Metković i Vrgorac postojali su povjerenici u otprilike 60 posto sela. „Bivši R.O.C.¹⁵ nije ostavio nikakove sređene kartoteke, već je o pojedinim narodnim neprijateljima bilo pisano u raznim izvještajima“, pa Opunomoćstvu nije bilo moguće kroz kratko vrijeme urediti kartoteku s obzirom na to da je prvo trebalo provesti organizaciju na terenu. Nadalje, plan rada prilikom „oslobađanja“ bio je uglavnom utvrđen, ali nije mogao biti preciziran s obzirom na istaknute manjkavosti, posebice uzme li se u obzir činjenica da sastanak s opunomoćenikom uopće nije bio održan jer se isti nalazio u zarobljeništvu. Na imotskom području „ustaški simpatizeri i reacioneri, koji su očekivali dolazak Engleza“ su se „razočarali u očekivanju i povukli sami u sebe“. „Nastalo je nepovjerenje prema svakome, a to se osobito opazilo nakon što je uslijedilo hapšenje narodnih neprijatelja“, ističe se u istom izvješću. No, iako je „oslobođenje“ nastupilo iznenadno, bez detaljno razrađenog plana, Opunomoćstvo se je „prilično snašlo u prvom nastupu“.¹⁶ Čete bataljuna Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) odmah su otpremljene na sva četiri kotara biokovsko-neretvanskog područja.¹⁷

U prvim tjednima i mjesecima nakon partizanskog zauzimanja Dalmacije upravo su se zbog nesređenih kartoteka na imotskom i metkovskom području događale brojne „nepravilnosti“, pa se tako u istom izvješću navodi sljedeće:

“Kad su članovi Opunomoćstva došli u ta mjesta, zatvori su bili natrpani sa zatvorenicima. Naime hapšenja nisu vršena samo po nalogima Opunomoćstva, već su hapsile Komande Mjesta, NOO-i, pojedinci, što u prvi mah Opunomoćstvo nije uspjelo spriječiti. Članovi su se tako uglavnom pozabavili rješavanjem odnosno raščišćavanjem zatvora, jer je među uhapšenicima bilo dosta, koje je trebalo odmah pustiti. Zabavljeni ovakovim poslovima, ostale važne stvari rješavane su na dohvat, bez sistematskog plana. Ipak, nije učinjen neki propust koji bi za sobom povukao veće posljedice. Svi narodni neprijatelji za koje se znalo da se nalaze u mjestima uhvaćeni su, osim onih koji su prije pobjegli i dobro se krili. Pokupljene su neprijateljske arhive gdje su se pronašle... Postupak vojske na našem sektoru prilikom oslobađanja bio je pravilan na svim kotarevima, osim na kotaru Imotski. (...) Tako su i Metkoviću neki vojnici išli po kućama i od civila na svoju ruku

¹⁵ Rejonski obavještajni centar.

¹⁶ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22.12.1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

¹⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, br. 108, Elaborat o radu stanice Narodne milicije Metković (1959.). B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 135 – 140.

uzimali razne predmete, kao satove, cipele itd. Zbog ovakovog postupka nastalo je negodovanje kod naroda, ali je to bilo spriječeno. Na Makarskom i Vrgorskom kotaru nije bilo nepravilnosti koje bi upadale u oči.”¹⁸

Osim toga, „odmah se pristupilo mobilizaciji za NOV-u, u čemu je učinjen jedan velik propust s tim, što su sela odmah mobilisana dok se nije tako aktivno pristupilo mobilizaciji građanstva i činovništva, što je na imotskom kotaru prouzrokovalo neraspoloženje seoskih masa i u mnogome prouzrokovalo dezertstvo ili ne prijavljivanje u NOV“. Stoga su se među narodom imotskog kotara čula negodovanja i primjedbe na račun Mobilne komisije: „Govorili su da se i bolesni ljudi šalju u vojsku, bez da ih se pregleda, da se šalju i stariji tako da se uopće ne vraća nitko tko se prijavi.“ Slične reakcije izazvalo je izdvajanje hrane za NOV-u, koji teret je uslijed iscrpljenosti kotara Vrgorac i Makarska spao uglavnom na kotare Imotski i Metković, „gdje su mase manje svjesne i odane NOP“. Zabilježeno je da u imotskom kotaru „još dobar dio masa nasjeda neprijateljskoj propagandi“, a na tom području krio se i veći broj dezertera i onih koji su nisu htjeli odazvati mobilizaciji.¹⁹

Objašnjenje za ovo moglo bi se naći u OZN-inom izvješću od 12. srpnja 1944. godine. Naime, u njemu je navedeno da se narod Imotske krajine bojava restauracije kralja Petra i četničkog nasilja što bi mogla biti posljedica represije kojoj je stanovništvo bilo izloženo tijekom 1930-ih.²⁰ Osim toga, iako je rad Komunističke partije u Imotskom bio obnovljen uoči Drugog svjetskog rata, sačuvani dokumenti otkrivaju da njezin utjecaj u Imotskoj krajini ipak nije bio velik u usporedbi s onim u susjednim područjima. O tome svjedoči izvješće OZN-e iz rujna 1944. u kojemu se navodi da je „uslijed krvne povezanosti sa ustašama i iz straha pred okupatorom, još priličan dio masa ovog kotara pasivan ili neprijateljski raspoložen prema N.O. Borbi“.²¹ Nadalje, čini se da su se stanovnici kotara Metković suočavali s represijom sličnom onoj u Imotskoj krajini, dok je represija na područjima kotara Makarska i kotara Vrgorac bila barem naizgled znatno slabija.

¹⁸ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905-914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

¹⁹ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

²⁰ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.41.01. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 17.

²¹ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.01. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 17.

Razlozi za ovakva odstupanja na biokovsko-neretvanskom prostoru mogli bi se naći u nešto ranijoj povijesti ovih prostora. Tako je prema dostupnim podacima u predratnim godinama stanovništvo Imotskog i Metkovića podržavalo uglavnom Hrvatsku seljačku stranku (HSS), i to između 96 i 98 %, a utjecaj stranaka s jugoslavenskim predznakom bio je znatno snažniji u kotarima Makarska i Vrgorac gdje je 1938. oko 16 % birača glasovalo za Jugoslavensku radikalnu zajednicu (JRZ) Milana Stojadinovića. U kotaru Imotski svega 3.77 % podržavalo je Stojadinovića, a u Metkoviću tek 1.69 %.²² Na lokalnim izborima 1940. čak 22 % Vrgorčana i 16 % Makarana glasovalo je za projugoslavenske izborne liste, dok je na imotskom i metkovskom prostoru taj postotak iznosio nula.²³ Komunistički tisak pokušao je objasniti ovu podijeljenost biokovsko-neretvanskog prostora navodnom „kulturnom zaostalosti i neprosvijećenosti“ koje su omogućile „pogodno tlo na kojemu su okupatori, uz pomoć izdajica, uspjeli da na svojoj strani aktiviziraju jedan dio masa, da ih upotrijebe za gušenje narodnoga ustanka i za međusobno uništavanje“ uz svećenstvo kao „glavni oslonac“. Posebno su franjevački samostani i redovnici na području Hercegovine, Imotskog i Neretve bili obilježeni kao „legla najcrnje reakcije koja je uporno godinama obmanjivala zaostale slojeve“.²⁴

Upravo je prema već spomenutom izvješću OZN-e iz prosinca 1944. veći dio svećenstva bio „neprijateljski raspoložen“ prema Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP), osobito na imotskom području gdje se osjećalo „življe kretanje“.²⁵ Nekoliko svećenika i fratara izravno se povezivalo s organiziranim protukomunističkim otporom, o čemu se tragovi mogu pronaći i u zapisnicima sa saslušanja križara i njihovih jataka. Tako je, primjerice, svjedočenje Ante Buljana Klapirića teretilo i fra Metoda Latinca iz imotskog samostana za održavanje kontakata i pomaganje križarima u mjesecima nakon zauzimanja Imotskog po NOV-i, što je potvrdila i Mara Tolić iz Prološca koja je u istom kontekstu navela i don Antu Tolića, župnika u Ričicama.²⁶ Don Ante navodno je tražio vezu za

²² Miroslav UJDUROVIĆ, *Biokovsko-neretvansko područje u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Split, 1983., 36. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 14.

²³ M. UJDUROVIĆ, *Biokovsko-neretvansko područje*, 39. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 14.

²⁴ Fratarska mantija skrivala je zločince i izdajice, *Slobodna Dalmacija*, br. 123, 25. 2. 1945., 3.

²⁵ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

²⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Tolić, Zapisnik sa saslušanja Ante Buljana Klapirića, 12. 5. 1945. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Tolić, Zapisnik sa saslušanja, 2. 5. 1945. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Tolić, Zapisnik sa saslušanja, 9. 5. 1945. Također vidi: HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Zdilara, Zapisnik sa saslušanja, Ante Zdilara, Prijepis, 22. 5.

Rakitno s namjerom da se onamo prebaci jer mu je prijetila opasnost, a s njim je trebalo poći još 20-ak muškaraca.²⁷ Mijo Medvidović u svom je iskazu dodao i to da je fra Metod slao izvješća o kretanju postrojbi NOV-e i političkom stanju među narodom. „Još nam je pisao da će u partizanima doći do rascjepa, da jedni hoće kralja, drugi Tita, treći Mačeka za kojega se i mi borimo“, ističe Medvidović.²⁸ U dopisu OZN-e upućenom Vijeću vojnog suda pri Komandi područja Srednje Dalmacije od 24. lipnja 1945. zabilježeno je da je fra Metod Latinac, rođen 1916. u Trilju, bio glavni organizator na prikupljanju pomoći, slanju informacija o kretanju partizana za „ustaške bande /kamišare/ koje su Nijemci i ustaše ostavili u pozadini za vršenje sabotaža i prepade na naše vojnike i saobraćaj“. Osim toga je navodno slao izvješća o političkoj situaciji, širio propagandu, održavao kontakte s „banditima“ i upućivao mještane u križare te je time bio odgovoran za masovna dezertstva i organizirano je radio na pripremi ustanka protiv NOP-a u vrijeme kada su Nijemci i ustaše vršili prepade iz Mostara i Širokog Brijega s namjerom da ponovo zauzmu Imotski.²⁹ Krajem lipnja 1945. osuđen je na tri godine robije.³⁰ Godinu dana kasnije je pred Okružnim narodnim sudom u Splitu don Ante Tolić proglašen krivim zbog navodne suradnje s „ustaškim vlastima“ i pokušaja organiziranja „ustaške milicije“ u Ričicama te je osuđen na šest mjeseci lišenja slobode.³¹

Zbog „neprijateljskog raspoloženja“ na imotskom području, postrojbe KNOJ-a odmah su po završenim zadaćama u kotarima Makarska, Vrgorac i Metković težište svog rada prebacile upravo na Imotsku krajinu. „Uspjeh je bio dobar“, no „kako je naš sektor velik, a bataljon nije popunjen, to nije u stanju da udovolji svim potrebama i uspješno radi na likvidiranju bandita“, zaključuje se u izvješću OZN-e iz prosinca 1944. godine. Zbog velikog broja uhićenih u sva četiri kotara, nepotpunih podataka te pomirljivosti i neprokazivanja od strane naroda, svi članovi Opunomoćstva posvetili su se terenskom radu zbog

1945. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Marijana Kraljevića, Prijepis, 22. 5. 1945.

²⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Mije Medvidovića, 26. 4. 1945.

²⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Mije Medvidovića, 26. 4. 1945.

²⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Dopis OZN-e Vijeću vojnog suda pri Komandi područja Srednje Dalmacije, 24. 6. 1945.

³⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Spisak suđenih lica (prethodno kutija 163). B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 750 – 764. Fra Metod Latinac je umro 21. siječnja 1994. Osmrtnice, *Slobodna Dalmacija*, br. 15487, 26. 1. 1994., 35.

³¹ Osuđen ustaški suradnik Don Ante Tolić iz Podbablja na 6 mjeseci lišenja slobode, *Slobodna Dalmacija*, br. 406, 2. 6. 1946., 4.

čega reorganizacija Opunomoćstva OZN-e još nije bila u potpunosti izvršena. Opunomoćstvo je preuzelo bivše sudske zatvore u Imotskom, Makarskoj i Vrgorcju jer nije bilo, „povoljnijih“ zgrada, a osiguravale su ih postrojbe KNOJ-a.³² Osim zatvora u Imotskom, veći broj osoba s biokovsko-neretvanskog područja zatvoren je u logorima u Makarskoj i Pločama³³ te u splitskom logoru Gripe,³⁴ ali i u zagrebačkim logorima Kanal i Maksimir, odnosno zatvorima u Novoj Vesi, Petrinjskoj i Đorđićevoj.³⁵

Ujdurović navodi da su nakon zauzimanja biokovsko-neretvanskog područja „hapšeni reakcionarni i protivnarodni elementi koji su služili okupatoru i ustaškim vlastima“ iako su „najteži zločinci pobjegli za njemačkom i ustaškom vojskom“. Prema njegovim podatcima, do 20. studenog 1944. u makarskom kotaru uhićeno je 30, u vrgorskom 40, u metkovskom 70, a u imotskom kotaru 76 ljudi koje su vojni sudovi ispitivali i sudili im. Prema istom autoru, do tog je datuma na smrt osuđeno i streljano 18 osoba u makarskom kotaru, 17 u vrgorskom, 16 u imotskom i navodno nijedna osoba na području Metkovića.³⁶ Ipak, riječ je o netočnim podatcima jer je, primjerice, u Metkoviću zabilježen veći broj strijeljanih.³⁷ No čak i da je riječ o preciznim podatcima, ostaje činjenica da se Ujdurovićev navodi odnose na prva četiri tjedna nove vlasti pa stoga ni u kojemu slučaju ne otkrivaju prave razmjere komunističke represije, niti uključuju detalje o osobama kojima uopće nije suđeno i koje su likvidirane bez ikakve istrage. Jedan nedatirani poslijeratni popis s imenima 32 osobe likvidirane između svibnja 1945. i studenog 1946. potvrđuje da je poslijeratnih likvidacija svakako bilo.³⁸ Prema podatcima UDB-e od 3. svibnja 1948., između

³² HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

³³ B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, 982, 984 – 987. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 655 – 659.

³⁴ Čitav popis logoraša na Gripama pronađen je u Državnom arhivu u Splitu i objavljen je u zbirci dokumenata: Blanka MATKOVIĆ, ur., *Split i srednja Dalmacija u dokumentima Ozne i Udbe (1944. – 1962.)*, *Zarobljenički logori i likvidacije*, Zagreb – Trilj, 2017., 81 – 242. Potrebno je naglasiti da se vjerojatno radi o nepotpunom dokumentu koji je nastao krajem 1944. godine, pa se na temelju njega ne može sa sigurnošću ustanoviti koliko je doista zarobljenika s biokovsko-neretvanskog područja bilo zatvoreno u Splitu.

³⁵ B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 650 – 652.

³⁶ M. UJDUROVIĆ, *Biokovsko-neretvansko područje*, 313.

³⁷ Blanka MATKOVIĆ, Poslijeratna komunistička represija i križari na neretvanskom prostoru: djelovanje Milasove skupine u dokumentima UDBA-e i Narodne milicije (1), *Kroatologija*, Vol. 14, No. 1, 2023., 295 – 318.

³⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, br. 122, Popis osoba likvidiranih „kratkim postupkom“ na području kotara Metković (bez datuma). B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 1011 – 1012.

28. listopada 1944. i 3. svibnja 1948. na području Imotske krajine likvidirano je 67 osoba u dobi između 18 i 71 godinu, uključujući šest žena.³⁹ Dio likvidiranih osoba bili su pripadnici križarskih skupina, a likvidirane su uglavnom u drugoj polovici 1940-ih godina.

S obzirom na to da je na imotskom kotaru „dobar“ dio naroda bio „ustaški raspoložen“,⁴⁰ a komunistička represija izraženija, upravo je na tom području vojni protukomunistički otpor mogao naići na plodnije tlo, kao i u neretvanskom kraju gdje su također osnivane križarske skupine.⁴¹ Kako je uvodu spomenuto, do organiziranja križarskih skupina na prostoru Imotske krajine došlo je već krajem 1944. godine. U izvješću OZN-e biokovsko-neretvanskog područja od 22. prosinca 1944. ostalo je zabilježeno da su se „sa Širokog Brijega prebacili ustaše – jamari na sektor Imotskog i otpočeli živjeli gerilsko-razbojničkim životom“.⁴² Štoviše, „oni su se povezali sa ustaškim obiteljima i onim banditima koji su se od prije krili, te se pojavljuju na mjestima gdje nema naše vojske“. „Čine razna nasilja i zvjerstva“, pa su tako u Podbablju navodno ubili nekoliko osoba te su izvršili napad na Općinski narodnooslobodilački odbor (NOO) Lovreć. „Nastoje spriječiti mobilizaciju za NOV, u čemu su prilično uspjeli“ te „šire parole da će se povratiti Nijemci, što im njihovi simpatizeri vjeruju“.⁴³

Redove ovih skupina postupno su popunjavali dezerteri, no zbog stalnih uhićenja i progona po postrojbama NOV-e uz potporu narodnooslobodilačkih odbora, križarske skupine nisu se mogle značajnije omasoviti. Prema navodima iz spomenutog izvješća, već je do tog trenutka uhvaćeno 40-ak križara i preko 150 dezertera koji su se krili oko kuća. Ipak, djelovanje „reakcionera“ nije se moglo opaziti jer je „reakcija uglavnom dotučena“. Tako su „neki funkcioneri

³⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Spisak likvidiranih, 3. 5. 1948. (prethodno kutija 165). B. MATKOVIĆ, *Split i srednja Dalmacija*, 484 – 492. B. MATKOVIĆ, I. PAŽANIN, *Zločini i teror*, 612 – 617. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 772 – 781. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 920 – 925.

⁴⁰ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., *Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja*, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

⁴¹ B. MATKOVIĆ, *Poslijeratna komunistička represija*, 295 – 318.

⁴² HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., *Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja*, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

⁴³ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., *Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja*, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

sa Imotskog i Metkovskog kotara utekli, a ostali su uhvaćeni i osuđeni, među njima Bariša Sicilijani iz Imotskog“. Osim toga je Sveto Pelicarić „otklonjen“ iz Imotskog, a profesor Radobolja „nikako ne djeluje politički“. Posljedica je bila pasiviziranje „reakcije“ i njezino povlačenje sa scene unatoč povremenim glasinama da će „doći Englezi i da će biti drugačije“. Ipak, „sigurno je da postoje pojedinci koji se bave obavještavanjem neprijatelja“, a to je osobito bio slučaj na imotskom kotaru „gdje ustaške obitelji održavaju veze sa ‘zelenokadrovcima’ i neprijateljskom vojskom u Širokom Brijegu“. ⁴⁴ Upravo će se iz Širokog Brijega preko Posušja u tom razdoblju uputiti prema Imotskom skupine pripadnika Ustaške vojnice koje će uz lokalne „zelenokadrovce“ predstavljati zametak prvih križarskih skupina na prostoru Imotske krajine. Time će smjer Imotski – Posušje postati jedan od ključnih za razumijevanje početaka vojnog protukomunističkog otpora u Dalmaciji.

ORGANIZIRANJE „ZELENOG KADRA“ I PREBACIVANJE PRIPADNIKA USTAŠKE VOJNICE IZ ŠIROKOG BRIJEGA NA IMOTSKI TEREN

Iako će protukomunističke gerilske skupine s vremenom postati poznate kao *križari*, valja naglasiti da je u prvim mjesecima njihova organiziranja krajem 1944. uvriježen naziv na prostoru Imotske krajine bio *kamišari*, što je vidljivo iz velikog broja dokumenata koji datiraju iz tog razdoblja. Tako je prilikom saslušanja bivši ustaša i križar Josip Todorčić iz Zmijavaca naveo da je dezertirao iz NOV-e u studenom 1944., a zajedno s njim su pobjegli Ante Šabić, Ivan Šabić i još nekoliko osoba. Bijeg je prema Todorčićevim navodima predložio Ivan Šabić kazavši da idu u „kamišare“ kako je to „nama ustašama naređeno“. U početku su se skrivali u bunkerima te su održavali dobar odnos s mjesnim odborcima. Ubrzo su doznali o jednoj skupini nedaleko Zmijavaca kojoj su pristupili čime se brojčano stanje ove skupine povećalo na 10 do 15 pripadnika pod vodstvom Ante Šabića. Uglavnom je bila riječ o mještanima Zmijavaca uz tek jednu osobu rodnom iz Podbablja. Svi su bili naoružani puškama te su raspolagali s nekoliko bombi. Todorčić objašnjava da je zadatak ove skupine bio boraviti u brdu iznad sela te ne dozvoliti partizanima da ih uhvate. „Čekali smo vezu s ostalim grupama“, tvrdi Todorčić, a „napadali nismo nikoga“. Preko skupine mještanki iz Runovića – Mile

⁴⁴ HR-HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944. B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina*, 905 – 914. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555 – 564. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 252 – 260.

Puljiz, Ane Puljiz i Ive Marjanović, održavali su vezu s grupom u Sebišini kojom je rukovodio Ante Marjanović zvani Antiša. Pripadnici Marjanovićeve skupine bili su naoružani puškama, raspolagali su većom količinom streljiva, a imali su i jednu parabelu (vrsta strojnice, op. a.) te jedan puškomitraljez. Osim u Sebišini, Marjanovićeva skupina zadržavala se i u Grabu dok je Šabićeva grupa uglavnom boravila u Buljanovoj ogradini i Gradini.

Ove skupine zajedno su čekale okupljanje jačih snaga kojima su se planirali priključiti te nastaviti djelovati prema naređenjima. Mila Puljiz u više je navrata odlazila i u Mostar kamo je nosila pisma Marjanovićevu bratu, a od njega donosila naređenja i razne letke. Iz Todorićeve skupine je do Marjanovićeve grupe povremeno odlazio Ivan Šabić koji je od Ante Marjanovića donosio novosti o navodnom napredovanju Nijemaca, opkoljavanju partizana te povratku ustaša u Dalmaciju.⁴⁵ Veza je održavana i s Imotskim, a glavni kurir bio je Marko Šumelj iz Runovića koji je nosio pisma i u Imotskom ih predavao nekim trgovcima, navodno Slavi⁴⁶ i Milanu Sučiću o kojima se govorilo da održavaju kontakt sa svim „kamišarskim“ skupinama na tom području te raspoložu najkonkretnijim informacijama o kretanju i akcijama partizana. Pripadnike Todorićeve i Marjanovićeve skupine prehranjivale su njihove obitelji zbog čega je njihovo kretanje uglavnom bilo ograničeno na blizinu sela. Pojedini križari bili su obučeni u civilna odjela, ali je bilo i onih u domobranskih, ustaškim i partizanskim odorama. „Nitko ne nosi petokraku na glavi“, istaknuo je Todorić u svojoj izjavi. Štoviše, „skoro svi imamo slovo ‘U’ koje držimo kod sebe, te smo ga trebali staviti na glavu u slučaju dolaska Nijemaca ili ustaša na ovaj sektor“.⁴⁷

Nepoznato je kada i kako je točno nastao naziv *kamišari*. Povjesničar Zdenko Radelić navodi da naziv možda potječe od imena planine Kamešnice, ali ne od njezina književna oblika, nego od narodnog izgovora. Kako isti autor ističe, Kamešnica se u narodu često nazivala Kamišnica što je primjetno i u

⁴⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Josipa Todorića, Zapisnik sa saslušanja, 27. 2. 1945. Prema podatcima iz dosjea, Todorić je za sudjelovanje u „bandi“ od 22. studenog 1944. do 24. veljače 1945. dana 5. travnja 1945. osuđen na kaznu smrti strijeljanjem. Prvo javno suđenje zlikovcima i narodnim izdajicama u Imotskome, *Slobodna Dalmacija*, br. 142, 10. 4. 1945., 2.

⁴⁶ Imotske trgovce Slavu Sučića i Nikolu Kušića kao „dobre“ križarima spominje u svojoj izjavi od 25. travnja 1945. i Jozo Đuzel. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Joze Đuzela, Zapisnik sa saslušanja, 24./25.4.1945. Također vidi: HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Zdilara, Zapisnik sa saslušanja, Ante Zdilara, Prijepis, 22. 5. 1945. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Mije Medvidovića, 26. 4. 1945.

⁴⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Josipa Todorića, Zapisnik sa saslušanja, 27. 2. 1945. Prema podatcima iz dosjea, Todorić je za sudjelovanje u „bandi“ od 22. studenog 1944. do 24. veljače 1945. dana 5. travnja 1945. osuđen na kaznu smrti strijeljanjem. Prvo javno suđenje zlikovcima i narodnim izdajicama u Imotskome, *Slobodna Dalmacija*, br. 142, 10.4.1945., 2.

dokumentima korištenima prilikom pripreme ovog rada. „Prema svemu sudeći naziv kamišari starijeg je podrijetla i obuhvaća sve one koji su odmetnuti od vlasti“, zaključuje Radelić.⁴⁸ U ovom kontekstu zanimljiva je izjava uhićene Emilije Biloš iz Poljica. Naime, ona je istaknula u svojoj izjavi da je određen broj ustaša „koji se nijesu smjeli javiti partizanima zbog zlodjela pobjegao u šumu i da ih zovu ‘kamišari’“.⁴⁹ Ipak, ostaje nejasno tko ih je tako nazvao, odnosno jesu li se tako nazvali sami ili ih je tako nazvalo lokalno stanovništvo. Prema svjedočanstvu Ivana Gabelice u čijem su roditeljskom domu križari dolazili jesti, na pitanje zašto se zovu kamišari, križar Ante Buljan je odgovorio: „Zato što je naša bojna Kralja Tomislava osnovana u Kamešnici.“⁵⁰

Valja predložiti i alternativno objašnjenje naziva *kamišari*. Naime, na pojedinim prostorima koji su nekoć bili pod Turcima u stanovništvu je očuvana turska riječ *kamiš* za cijev kroz koju se uvlači dim iz lule. Riječ *kamiš* se javlja i u frazi „ljubiti se kroz kamiš“ koja označava javno pokazivanje ljubaznosti i uvažavanja, ali u životu u mržnji ili neprijateljstvu.⁵¹ U okolnostima onoga vremena koje su vladale na području Imotske krajine u kojima su, kako će biti objašnjeno kasnije u ovom radu, „odmetnici“ na pojedinim područjima živjeli u okolnostima „hladnog mira“ s mjesnim odbornicima uz dogovor o međusobnom nenapadanju ili čak uz međusobno pomaganje, korištenje fraze koja istovremeno opisuje suživot i neprijateljstvo imalo bi smisla. U svakom slučaju, naziv *kamišari* ostaje podložan alternativnim interpretacijama u budućim istraživanjima. Osim tog naziva, u pojedinim izjavama iz ovog razdoblja na području Imotskog pojavljuju se i nazivi *jamari* i *špiljari*, iako znatno rjeđe.⁵²

No upravo se u ovom razdoblju pojavljuje još jedan naziv. Riječ je o „zelenom kadru“, koji treba razlikovati od onoga u Bosni i Hercegovini gdje je, kako Radelić ističe, „zeleni kadar“ bio protukomunistički bošnjački ili muslimanski pokret.⁵³ No na geografskom području koje je predmet ovoga rada upravo je taj naziv bio prisutan i na prvim pečatima križarskih skupina na kojima je pisalo „Zeleni kadar Zavelim“.⁵⁴ Ivan Gabelica u svojim sjećanjima ističe da su djeca po zidovima

⁴⁸ Z. RADELIĆ, *Križari*, 220.

⁴⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, 29. 12. 1944.

⁵⁰ I. GABELICA, *Križari* (I.), 37.

⁵¹ Hrvatski jezični portal, https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&cid=el5nUBI%3D, posjećeno 1. 8. 2023.

⁵² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ane Dodig, Izjava sa saslušanja, 18. 11. 1944. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Danice Dodig, Izjava sa saslušanja, 18. 11. 1944. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mile Jović, Zapisnik sa saslušanja, 17. 8. 1945.

⁵³ Z. RADELIĆ, *Križari*, 491.

⁵⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 26. 12. 1945.

pisala parole „Živio zeleni kadar!“, iako je to ime brzo iščezlo, da bi ga zamijenili daleko rasprostranjeniji nazivi *kamišari* i *križari*.⁵⁵ O tome da je naziv doista bio ukorijenjen u Imotskoj krajini svjedoče i izjave pojedinih uhvaćenih križara. Dana 30. listopada 1944. uhićen je Ivan Vilenica koji je prilikom saslušanja u prostorijama OZN-e dana 22. studenog iste godine izjavio da je čuo za „zeleni kadar“ na Kamenmostu i Tomislavgradu kojemu je zapovjednik i organizator „neki Kapulica“.⁵⁶ O „zelenom kadru“ na Kamenmostu govorio je i Nikola Đerek istaknuvši ustaškog zastavnika Milu Čarapinu kao navodnog zapovjednika. „Sakupljali su ostatke ustaša za ovaj kadar“, navodi Đerek ustvrdivši da je po istima bio uhićen, ali „kako sam bio neobrijan lagao sam da sam starije godište, te su me tako pustili“.⁵⁷

O „zelenom kadru“ svjedočio je i Luka Bilić dana 12. studenog 1944. godine. U svojoj izjavi Bilić ističe da je povlačenjem Nijemaca u Imotskoj krajini Joskan Grepo nagovarao mještane Runovića da ne idu u partizane, nego da ostanu kod kuće. Grepo je organizirao skupinu od 15-ak ljudi koja je skrovište pronašla u brdu Osoju poviše Runovića kojoj je pripadao i Bilić. Skupina je bila naoružana s pet ili šest pušaka i nekoliko bombi, a zapovijedanje grupom preuzeo je Adam Bakarić iz Runovića. Pripadnici skupine po danu su se kretali po selu, a noću su spavali u pojatama ili u brdu. Organizirana je i seoska straža, uglavnom od žena koje su javljale ako bi opazile partizane nakon čega bi se pripadnici skupine skrivali u brdo gdje su zaklon mogli pronaći u nekoliko pećina. Skupina je uspostavila dogovor s odbornicima da se međusobno neće sukobljavati, a pojedini odbornici poput Ante Škore održavali su redovan kontakt s pripadnicima Bakarićeve skupine. Bakarić je uspio uspostaviti vezu sa „zelenim kadrom“ u Slivnu⁵⁸ gdje je organizator navodno bio Marko Šapit iz Vrgorskih Poljica⁵⁹ pod čijim se

⁵⁵ I. GABELICA, *Križari* (I.), 35.

⁵⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Vilenice, Zapisnik sa saslušanja, 22. 11. 1944. Kapulicu kao zapovjednika „zelenog kadra“ spominje i Stipe Mršić iz Donje Glavine. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Stipe Mršića, Zapisnik sa saslušanja, 21. 11. 1944. Nejasno je o kojemu se Kapulici radi. Naime, postojali su Ante Kapulica iz Ciste i Mirko Kapulica iz Tomislavgrada, a obojica su bili uključeni u organiziranje protukomunističkog otpora krajem 1944. godine na prostoru oko Posušja.

⁵⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Nikole Đereka, Zapisnik sa saslušanja, 20. 11. 1944.

⁵⁸ O križarima u Slivnu svjedočio je u svojoj izjavi i Ante Kovačević koji navodi Juru Zeljka i Petra Barića kao križarske suradnike. „Ova dvojica kad su došli neki kamišari iz Hercegovine nastojali su organizovati kamišare u našem selu“, tvrdio je Kovačević također spomenuvši križare Ivana Protrku i Marka Sapića te istaknuvši da je čuo da k njima dolaze i neki iz drugih sela. Kovačevićevo svjedočenje odnosilo se na početak 1945. godine. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kovačevića, Zapisnik sa saslušanja, 15. 3. 1945.

⁵⁹ Danas: Poljica Kozička.

vodstvom prema Bilićevu kazivanju nalazilo oko 70 osoba. Pripadnici ove dvije skupine sastajali su se kod Bakarića kuća u Runovićima. Osim Slivna, Bakarić je također odlazio u Drinovce s namjerom da uspostavi kontakt s tamošnjim „zelenokadrovcima“, a među pripadnicima njegove skupine govorilo se da postoji još jedna grupa od preko stotinjak pripadnika na Puteševici u današnjoj općini Grude (Bosna i Hercegovina).⁶⁰ Veći broj pripadnika Bakarićeve skupine pohvatan je u noći s 11. na 12. studenog 1944. kada su ih pripadnici čete Neretvanskog partizanskog odreda zatekli na spavanju u jednoj pojati i, unatoč bombi koju je vjerojatno bacio Grepo, partizani su uspjeli uhvatiti Bilića i još sedam osoba.⁶¹

Slično je ustvrdio i Jakov Bilić u svojoj izjavi od 20. prosinca 1944. godine. Bilić tako navodi da je „pred konac oslobođenja Imotskog čuo da se osniva ‘zeleni kadar’ u okolini Imotskoga“, čiji mu članovi i organizatori nisu bili poznati, no doznao je da je riječ o osobama koje ne žele „ni u jednu ni u drugu vojsku“.⁶² Iz Bilićeve izjave nejasno je kada je točno „zeleni kadar“ ustvari osnovan, no iz iskaza Ivana Mikulića iz Poljica proizlazi da je to po svemu sudeći bilo već u ljeto 1944. godine. Naime, Mikulić navodi da je u „zeleni kadar / ustaše“ stupio u kolovozu te godine, a u njegovoj presudi kojom je 26. ožujka 1946. osuđen na smrt ostalo je zabilježeno da je bio „vojnik ustaškog voda zv. ‘Zeleni Kader’ u Kamenmostu“ iz čega proizlazi da se naziv „zeleni kadar“ javljao kao alternativni za pojedine ustaške, a moguće i paravojne postrojbe koje su počele djelovati samostalnije.⁶³ Zauzimanjem Imotskog po NOV-i, Mikulić se s grupom ustaša povukao u Široki Brijeg gdje je njegova skupina dobila naređenje ustaškog dopukovnika Frane Primorca da s ustaškim nadporučnikom Emilom Storellijem⁶⁴ ode na Kamešnicu⁶⁵ jer „tamo ima zelenog kadra te da se sa njima povežemo i vratimo nazad“.⁶⁶ Ovo potvrđuje Ivan Vujević izjavom da je Storelli dobio zadatak da „nas sprovede do Kamešnice i da nas dovede Petru Mikrutu bojniku iz Slivna“.⁶⁷

⁶⁰ HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Luke Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 11. 1944.

⁶¹ HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Luke Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 11. 1944.

⁶² HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Jakova Bilić, Zapisnik sa saslušanja, 20. 11. 1944.

⁶³ HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Mikulića, Zapisnik sa saslušanja, 7. 2. 1946.

⁶⁴ Emil Storelli u kasnijem se razdoblju krio u kući svoje tetke u Čapljini. Otkriven je početkom 1950. godine i odveden u zatvor u Splitu. Suđeno mu je sredinom svibnja 1951. te je 18. svibnja 1951. proglašen krivim i osuđen na smrt strijeljanjem. U drugoj polovici lipnja 1951. Vrhovni sud u Zagrebu odbio je njegovu žalbu zbog čega je izvršena kazna. Karton žrtve Drugog svjetskog rata i poraća, Iz privatne arhive. Storeli Emil...krvnik, *Slobodna Dalmacija*, br. 1956, 18. 5. 1951., 4.

⁶⁵ Ime planine je u dokumentu napisano kao Kamišnica.

⁶⁶ HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Mikulića, Zapisnik sa saslušanja, 25. 1. 1946.

⁶⁷ HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Vujevića, Zapisnik sa saslušanja Ivana Vujevića, 2. 12. 1944.

Ovi navodi impliciraju da je „zeleni kadar“ počeo nastajati u trenucima kada je bilo jasno da bi NOV mogla zauzeti Imotsku krajinu, odnosno u tjednima koji su prethodili osvajanju Imotskog pripadnika Ustaške vojnice koji se nisu imali namjeru povlačiti.

Valja napomenuti i to da se u pojedinim dokumentima nazivi „kamišari“ i „zeleni kadar“ koriste paralelno, iako se iz dostupnih dokumenata ne može sa sigurnošću zaključiti jesu li ljudi onoga vremena u ovim pojmovima vidjeli značajniju razliku. Tako je neposredno nakon zauzimanja Imotske krajine po NOV-i na prostoru Prološca postojala još jedna skupina odmetnutih osoba među kojima su se isticali Branko Zdilar⁶⁸ i Marko Zdilar iz Glavine, neki Lončar iz Podbablja, braća Ante i Jure Vuković, Jozo Slišković iz Vinjana i još nekoliko osoba. Iz dokumenata se ne može zaključiti tko je bio vođa ove skupine ni kako se ona nazivala, no poznato je da su bili naoružani puškama, jednom lakom strojnicom i bombama. Mještanima su govorili da ne idu u NOV, nego u „kamišare“ i „zeleni kadar“,⁶⁹ odnosno da je „najbolje ići u Rakitno k našoj ustaškoj vojsci“.⁷⁰ Negdje početkom siječnja 1945. ova je skupina doista otišla na prostor Rakitnog (osim ranjenog Branka Zdilara koji je ostao na oporavku⁷¹) gdje su zatekli Ivana Nenadića i Mirka Kapulicu. Ondje se spomenuta skupina zadržala oko mjesec dana tijekom kojih nisu odlazili u akcije, nego su samo držali stražu, a veći dio pripadnika skupine vratio se kućama početkom veljače 1945. kada je po postrojbama NOV-e zauzet Široki Brijeg.⁷² Na temelju izjave uhićenog križara Blaža Matića koji je u svom iskazu naveo da se u križarima nalazio s Brankom Zdilarom, Ivanom Nenadićem i ostalima s kojima je dolazio u Gornji Proložac, može se zaključiti da je do povratka pripadnika skupine iz Glavine i Prološca došlo istovremeno s povratkom Ivana Nenadića i njegove grupe.⁷³

No pogrešno bi bilo misliti da je u kontekstu organiziranog vojnog protukomunističkog otpora riječ bila isključivo o grupiranju i organiziranju onih koji su ostali na području zauzetom po postrojbama NOV-e. Naime, određeni broj pripadnika Ustaške vojnice priključio se „zelenom kadru“ s prostora koji su se još uvijek nalazili pod nadzorom vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH),

⁶⁸ Zdilar će u lipnju 1945. biti osuđen na smrt. Prvo javno suđenje zlikovcima i narodnim izdajicama u Imotskome, *Slobodna Dalmacija*, br. 142, 10. 4. 1945., 2.

⁶⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Tolić, Zapisnik sa saslušanja, 25. 4. 1945.

⁷⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Marijana Kraljevića, Prijepis, 22. 5. 1945.

⁷¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Tolić, Zapisnik sa saslušanja, 25. 4. 1945.

⁷² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Marijana Kraljevića, Prijepis, 22. 5. 1945.

⁷³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marijana Tolića, Podaci o Mati Toliću, nedatirano.

kako je to primjetno u citiranoj izjavi Ivana Mikulića. Štoviše, poznati imotski križar Mate Vrljić zvani Car u svojoj izjavi od 1. travnja 1948. izričito povezuje organiziranje „zelenog kadra“ sa skupinama ustaša koje su se u listopadu 1944. okupile u Širokom Brijegu gdje „smo pred nadiranjem J. Armije stvarali grupice i raspršivali se od čega je kasnije nastao ‘zeleni kadar’“.⁷⁴ Ova izjava organiziranje „zelenog kadra“ vezuje upravo uz djelovanje Ustaške vojnice, no sudeći prema izjavama drugih sudionika, čini se izglednijim da su grupe Ustaške vojnice koje su preko Rakitnog došle na imotski teren ojačale već postojeći „zeleni kadar“ ljudstvom i naoružanjem. Ipak, ni jedna od citiranih izjava ne objašnjava u potpunosti nastanak „zelenog kadra“ pa se postavlja pitanje je li do njega došlo spontano ili je od samog početka bila riječ o grupama organiziranima od strane vlasti NDH u sklopu većih planova o gerilskom ratovanju protiv NOV-e koji su osmišljeni još 1943. godine.⁷⁵

O organiziranju i kretanju grupa Ustaške vojnice iz Širokog Brijega preko Rakitna do Imotskog ostao je sačuvan velik broj izjava sudionika tih događaja. Mate Bilić iz Runovića u studenom 1944. vraćao se kući iz Slavonije. Dolaskom u Široki Brijeg doznao je da će Storelli otići prema Imotskom „hvatati vezu sa zelenokadrovcima i na taj način ometati partizane“. U međuvremenu je također u Širokom Brijegu Primorac održao govor u kojemu je istaknuo da je „pobjeda naša i da treba ići u šumu ometati partizane, dok ne uslijedi njemačko-ustaško akcija na Imotsku krajinu koja će rastjerati partizane“. Navodno je spominjao i novo oružje te najavio dolazak „Bobanove pukovnije“ i Vjekoslava Maksa Luburića s jednom bojnom. Prema Bilićevu sjećanju, „neke ženske“ iz Runovića dolazile su u Široki Brijeg te „donosile i odnosile vijesti“ čime je započeto organiziranje mreže križarskih jataka.⁷⁶

⁷⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja, 1. 4. 1948.

⁷⁵ Riječ je ustvari o pripremama za gerilsko ratovanje koje su započete još u svibnju 1943. godine kao reakcija na širenje područja pod partizanskim nadzorom, a pripreme su bile povezane sa širom njemačkom akcijom da se gerilskom ratovanju suprotstave ista sredstva i taktika. Stoga su Nijemci osnovali posebnu formaciju za organiziranje diverzija *Jagdverband* koja je obuhvaćala veći broj *Jagdkommandi*. Četiri desetine specijalno obučanih ljudi bile su locirane u istočnoj Slavoniji te u blizini Gornjeg Vakufa (Uskoplja), Sarajeva i Gospića, a imale su zadatak u suradnji s Ustaškom vojnicom voditi gerilski rat i izvršavati diverzije u partizanskoj pozadini. Tehničke poslove, odnosno planove, materijal te tehničko osoblje i obuku, osiguravali su njemački vojni stručnjaci, a Ustaška obrana davala je ljudstvo. Vlasti NDH državni su teritorij podijelile na devet diverzantskih sektora među kojima je upravo onaj deveti pod zapovjedništvom Stanka Vasilja obuhvaćao područje Ljubuškog, Metkovića i Imotskog. Z. RADELJIĆ, *Križari*, 206 – 209.

⁷⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 12. 1944. Isto je potvrdio i Marijan Vuković u svojoj izjavi od 3. 2. 1945. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marijana Vukovića, Zapisnik sa saslušanja, 3. 2. 1945.

Bilić se pridružio Storellijevoj skupini u kojoj se nalazio i ustaški poručnik Ivan Nenadić iz Donjih Vinjana. Skupina je otišla u Rakitno gdje su navodno svratili kod fra Berte Dragičevića kod kojega su večerali.⁷⁷ Točno vrijeme polaska iz Širokog Brijega je nejasno. Naime, prema sjećanju Ivana Vujevića, drugog pripadnika Storellijeve skupine, prema Rakitnom su krenuli 23. studenog i onamo stigli 24. studenog 1944. godine.⁷⁸ No Ljubo Vrljić ističe da je skupina krenula iz Širokog Brijega u 22. studenog 1944. u 16 sati, a u Rakitno su navodno stigli 24. studenog, prespavali i narednog dana nastavili put.⁷⁹ U svakom slučaju, čini se da se 24. studenog pouzdano može uzeti kao datum dolaska u Rakitno. Nepoznato je i koliko je točno vojnika bilo u Storellijevoj skupini. Vujević navodi 32 pomno izabrana Imočana iz VI. stajaceg zdruga,⁸⁰ a isti broj potvrđuje i Mate Perkušić.⁸¹ Ljubo Vrljić tvrdio je da se ustvari radilo o 22 vojnika.⁸²

Narednog dana, odnosno 25. studenog 1944., skupina je krenula prema Posušju. Već su se ondje pojedinci odmetnuli i vratili kućama poput, primjerice, Jure Babića iz Studenaca.⁸³ Ostatak okupljenih vojnika razdvojio se pa je petorica među kojima je bio i Bilić sa Storellijem na čelu krenula prema Zavelimu i Cisti,⁸⁴ a Nenadić je zajedno s 22 pripadnika otišao „preko kota“.⁸⁵ Iz ovog navoda moglo bi se zaključiti da je Ljubo Vrljić ustvari imao na umu Nenadićevu skupinu kada je ustvrdio da je iz Širokog Brijega krenula grupa od 22 vojnika, kako je prethodno navedeno, iako na drugom mjestu brojčano stanje Nenadićeve skupine

⁷⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 12. 1944. Pojedini pripadnici ove skupine u svojim su izjavama tvrdili da je do ove večere ustvari došlo u Roškom Polju, a ne Rakitnom. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944.

⁷⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ivana Vujevića, 19. 12. 1944.

⁷⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 16. 12. 1944.

⁸⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Vujevića, Zapisnik sa saslušanja, 2. 12. 1944.

⁸¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944.

⁸² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 11. 12. 1944.

⁸³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ljube Babića, Dopis OZN-e za Kotar Imotski o Juri Babiću, 13. 4. 1945.

⁸⁴ Da je ovaj navod točan potvrđuje i izjava Mije Medvidovića iz Glavine koji se sa skupinom mještana uputio u Rakitno, a putem su susreli Storellija s pet vojnika koji je rekao da ide prema Kamešnici i Cisti. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Mije Medvidovića, 26. 4. 1945. No, Mate Perkušić tvrdio je da se skupina razdvojila kod Vučipolja i odande je Storellijeva skupina krenula prema Aržanu. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944.

⁸⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 12. 1944.

procjenjuje na 12 ili 13 članova.⁸⁶ Prema Bilićevim navodima, u Storellijevoj su se skupini također nalazili Ante Kapulica iz Ciste, neki Joko iz Studenaca i neki Vrdoljak iz Grabovca.⁸⁷ Negdje blizu Posušja pronašli su jednog vodiča koji ih je poveo pod Zavelim, a kojega je Storelli platio 60 tisuća kuna koje je odvojio od sume od ukupno 300 tisuća kuna koje je u Širokom Brijegu dobio od Frane Primorca. Dolaskom u Zavelim nije uspostavljena veza sa „zelenim kadrom“ zbog čega se skupina uputila prema Cisti gdje je navodno trebalo uhvatiti vezu s „popom“ čije ime Bilić nije znao.⁸⁸ Negdje između Aržana i Studenaca pripadnici ove skupine našli su zaklon u jednoj pećini, a nakon odmora krenuli su u Cistu. Putem se Bilić odvojio i udaljio, a prije dolaska kući svratio je u Zmijavce kod Marijana Karamana koji mu je rekao „da imade dosta zeleno kadrovaca a tako isto da i partizani krstare i da ih ima mnogo“.⁸⁹

Zbog nedostatka dokumenata daljnje kretanje i djelovanje Storellijeve skupine ostaje nejasno. Ipak, iz zapisnika sa saslušanja križara Ivana Milasa iz Čapljine doznaje se da je tijekom boravka u Mokrom u travnju 1946. Milasova skupina naišla na širokobriješke križare Mariofila Mandića i Zlatka Čavara pa se na njihov prijedlog uputila u Donji Crnač na sastanak s Božom Mandićem i Benediktom „Benkom“ Penavićem. Ondje su zajedno proveli desetak dana tijekom kojih je Milas imao priliku razgovarati s Božom Mandićem koji mu je kazao da je bio s grupom „Marko“ od koje je čuo da se u Mesihovini iz Posušja i Tomislavgrada nalazi Storellijeva skupina od 200 vojnika. U međuvremenu je u isto vrijeme širokobriješkim križarima stigla neka žena iz Posušja za koju je Mandić kazao da je Storellijeva veza. Ona mu je prenijela da je Storelli sa svojom skupinom od 80 vojnika otišao u smjeru Sinja te da će po njegovu povratku

⁸⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 11. 12. 1944.

⁸⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 12. 1944. Vjerojatno je riječ o križaru Anti Vrdoljaku zv. Dragan iz Grabovca koji je uhvaćen i strijeljan 27. kolovoza 1946. u Trogiru. I. GABELICA, *Križari* (II.), 27.

⁸⁸ Riječ je o don Filipu Mandariću, župniku u Cisti Provo. Mandarić je bio rodom iz Ciste Velike, a tijekom rata navodno je bio aktivni suradnik „neprijatelja“ te je radio na organiziranju mladih. Nakon završetka rata Mandarić je ostao u selu te je nastavio s „neprijateljskim“ djelovanjem i navodno organizirao križarsku „bandu“. Ova skupina pod rukovodstvom don Filipa Mandarića navodno je djelovala na području Ciste Provo i Sviba, no nije vršila pljačku ni druga kaznena djela. Članovi skupine uglavnom su se okupljali tri kilometra iznad sela kod Madunića staja gdje ih je u lipnju 1945. opkolila postrojba KNOJ-a. U sukobu je poginulo pet pripadnika skupine, a ostali su uspjeli pobjeći. Među njima je bio i don Filip Mandarić koji se skrio u Svibu kod Galića staja gdje je otkriven i zatim po Sudu za zaštitu nacionalne časti osuđen na smrt. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Cistu Provo, nedatirano. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 91 – 98.

⁸⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Bilića, Zapisnik sa saslušanja, 12. 12. 1944.

dogovoriti sastanak između Mandića i Storellija.⁹⁰ Na temelju ove izjave može se zaključiti da je prvobitna Storellijeva skupina opstala na imotskom terenu te se vratila na hercegovački prostor gdje je ljudstvom znatno ojačala.

Vujević doduše spominje i zasebnu skupinu koja se pod zapovjedništvom Ante Buljana⁹¹ uputila u Posuške Staje kamo su stigli 26. studenog i ondje ostali dva dana kada je skupina nastavila put smjerom Glavina – Podbablje – Drum kamo su stigli 29. studenog 1944. godine.⁹² No prema iskazu Mate Perkušića riječ je ustvari o dijelu Nenadićeve skupine. Naime, nakon odvajanja od Storellijeve skupine, Nenadićeva grupa došla je do staja na vrhu Starke gdje je ostala dva dana. Nakon toga se skupina od 13 pripadnika na čelu s Perkušićem uputila u smjeru Poda sa zadatkom da izviđaju partizanske snage na tom potezu i ako ih primijete, obavijeste Nenadića. U međuvremenu je Nenadić s 12 pripadnika skupine ostao na spomenutim stajama, iz čega proizlazi da je Nenadićeva grupa u trenutku razdvajanja od Storellijeve skupine brojala 26 pripadnika. No Perkušićeva skupina više se nije vratila Nenadiću iako u istoj izjavi Perkušić tvrdi da su vezu s Nenadićem održavali preko Ruže Čapin iz Podbablja i nekih drugih žena. U Podima su pripadnici ove skupine platili nekog seljaka da ih sprovede do ceste kod Prološca nakon čega su se pripadnici skupine razdvojili, pa su pojedinci otišli kućama, a drugi se vratili u Rakitno. Perkušić je ostao u društvu Buljana i Dane Vrljića s namjerom da stupe u „zeleni kadar“ i čekaju povratak Nijemaca i ustaša. Dana 6. prosinca 1944. spomenuti trojac došao je večerati u kuću Mate Biloša u Poljicima, a poslužila ih je njegova kćer Emilija.⁹³ Prema navodima Ljube Vrljića, ovu je skupinu preko polja preveo neki Kukavica bez oka iz Glavine u čijoj su kući večerali i nagovarali mlađe ljude da ne idu u NOV-u, „jer da će naši doći kroz tri četiri dana istjerati partizane iz Imotskog, a kroz to vrijeme da se oni kriju“.⁹⁴

⁹⁰ HR-HDA, *Križarske grupe zapadne Hercegovine 1945.-1948.*, 1.1., Zapisnici sa saslušanja Ivana Milasa 7. – 11. 9. 1946.

⁹¹ Ante Buljan Matin, rođen 10. 6. 1927., ubijen je od UDB-e u Čapinima (Podbablje) 19. 2. 1947. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Spisak likvidiranih, 3. 5. 1948. (prethodno kutija 165). B. MATKOVIĆ, *Split i srednja Dalmacija*, 484 – 492. B. MATKOVIĆ, I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji*, 612 – 617. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 772 – 781. M. RUPIC, V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 920 – 925. Petar BEZINA, *Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja: žrtve rata 1941.-1945., 1990.-1995.*, Split, 2003., 116. Turić kao datum smrti navodi 18. 2. 1947. Posmrtni ostatci pronađeni su i pokopani 1996. godine. Gordana TURIĆ, *U temelju kamen: spomenica žrtvama idealu hrvatske države: Imotska krajina*, Zagreb, 2000., 298.

⁹² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Vujevića, Zapisnik sa saslušanja, 2. 12. 1944. Osim Vujevića, ove kronološke podatke potvrdio je u svojoj izjavi i Ljubo Vrljić. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 16. 12. 1944.

⁹³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944.

⁹⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 11. 12. 1944.

U toj su se skupini nalazila i Ljubina braća Dane i Mate zvani „Car“, a većina je pripadnika rodom bila upravo iz Podbablja. Vujević se odvojio od skupine i otišao kući, a ostali pripadnici skupine potom su u zaseoku Čapini ubili tri odbornika i jednu ženu nakon čega su se povukli u brdo Piljevaču kod Poljica Imotskih gdje su se navodno zadržali tri dana.⁹⁵ Prema izjavi mještanke Poljica Emilije Biloš, dana 29. studenog 1944. ista je vidjela skupinu od 15-ak „zelenokadrovaca“ koji su bježali u brdo Osoje i od mještana zatražili da ih opskrbljuju hranom.⁹⁶ Ipak, u drugoj njezinoj izjavi zabilježeno je da se ustvari radilo o grupi od šest osoba.⁹⁷ S obzirom na kronološko i geografsko podudaranje, za pretpostaviti je da se radilo upravo o Vrljićevoj grupi.

Ovo potvrđuje i priznanje Emilije Biloš da je, kada je zelenokadrovcima nosila hranu, među njima prepoznala Danu Vrljića i Antu Buljana.⁹⁸ Radi se ustvari o skupini kojoj je pripadao Mate Perkušić, no prema njegovu iskazu riječ je bila o tročlanoj grupi zbog čega ostaje nejasno tko se sve krio kod Poljica.⁹⁹ U svakom slučaju, Biloš su tom prilikom govorili da su „oni hrvatska vojska i da se bore za Hrvatsku, da će ponovno doći ustaše i Nijemci, a da se partizani bore za drugoga“.¹⁰⁰ Pojedini pripadnici skupine nosili su ustaške kape, a neki partizanske kape sa zvijezdom.¹⁰¹ Ovu skupinu oko Poljica hranom je opskrbljivao nekoliko mještanki, a vezu je navodno održavala Dinka Karin. Ipak, Bilošino i Perkušićevo priznanje da su dana 6. prosinca 1944. u kuću obitelji Biloš došli Dane Vrljić, Ante Buljan i Mate Perkušić tražeći da im da hrane otkriva da su se pojedini pripadnici ove skupine kod Poljica zadržali duže od tri dana, kako je u svojoj izjavi tvrdio Ljubo Vrljić. Upravo su tijekom večere „zelenokadrovce“ iznenadili partizani zbog čega je došlo do pucnjave u kojoj su dva partizana ubijena. Biloš je uhićena i odvedena u zatvor u Imotski,¹⁰² a zarobljen je i Perkušić.¹⁰³ Buljan i Vrljić uspjeli su pobjeći, ali su 3. siječnja 1945. upali u zasjedu. Buljan je ubijen, a Vrljić je odveden u zatvor u Makarskoj gdje je u veljači 1945. strijeljan.¹⁰⁴

⁹⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ivana Vujevića, 19. 12. 1944.; HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 16. 12. 1944.

⁹⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, nedatirano.

⁹⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, 18. 12. 1944.

⁹⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, nedatirano.

⁹⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944.

¹⁰⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, 18. 12. 1944.

¹⁰¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, 29. 12. 1944.

¹⁰² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, nedatirano. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Emilije Biloš, Zapisnik sa saslušanja, 18. 12. 1944.

¹⁰³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944. I. Gabelica navodi da je Perkušić strijeljan 1945. u Makarskoj. I. GABELICA, *Križari* (I.), 38.

¹⁰⁴ I. GABELICA, *Križari* (I.), 37.

Glavni akter skupine koja se odvojila od Nenadićeve grupe bio je ustvari Mate Vrljić „Car“ koji se kasnije skrivao u Slavoniji i Vojvodini pod lažnim imenima dok nije uhvaćen i sproveden u Dalmaciju u veljači 1948. godine.¹⁰⁵ Vrljić je saslušan u prostorijama UDB-e u Splitu, a prilikom sprovođenja u Imotski dana 21. travnja 1948. tijekom pokušaja bijega ubijen je vatrenim oružjem između sela Krivodol i Nebriževci gdje je i pokopan.¹⁰⁶ Njegov brat Ljubo Vrljić prijavio se NOO 4. prosinca 1944. nakon čega je po postrojbama KNOJ-a otpraćen u zatvor u Imotskom.¹⁰⁷ Upravo njegova izjava od 11. prosinca 1944. potvrđuje da je skupina u kojoj su se nalazili braća Vrljić i Ivan Vujević ustvari bila dio Nenadićeve skupine od koje su se odvojili kod Posušja.¹⁰⁸

U krivičnoj prijavi od 9. travnja 1948. navodi se da se Mate Vrljić „Car“ kao pripadnik Šimićeve pukovnije u Imotskom, odnosno zatekavši se u Širokom Brijegu u listopadu 1944., odvojio s jednom grupom ustaša i otišao u „Zeleni kadar“, koji je „po zlodjelima koje su napravili njegovi pripadnici na Imotskom kotaru ostao u pamćenju naroda Imotske krajine, a napose srpskog življa Nebriževaca“. Vrljiću i njegovoj skupini su pripisana ubojstva odbornika Luke Šučura te milicionera Mije Čurčije u Prološću. U Nebriževcu je spomenuta skupina upala u kuću Steve Opuve gdje je ubijeno sedam članova obitelji, uključujući i dvoje djece. U Velikom Nebriževcu zatim su ubijene još dvije osobe.¹⁰⁹ Svjedokinja ovih događaja Ruža Opuva u svojoj je izjavi navela da je zapovjednik „Ustaške satnije, koja je prešla u zeleni kader“ u spomenutom pokolju bio Stipan Čondrić pok. Miše iz okolice Bugojna.¹¹⁰

Ipak, nejasna je povezanost Vrljićeve skupine s likvidacijom Mije Čurčije koji je, prema izjavi svoje supruge, ubijen u jutarnjim satima 26. studenog 1944.,¹¹¹ dakle u trenutku kada se prema drugim dostupnim podatcima čitava Storellijeva skupina nalazila na prostoru Posušja. Unatoč tomu, u svojoj izjavi od

¹⁰⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Dopis UDB-e za NR Srbiju, 10. 6. 1947.

¹⁰⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Dopis UDB-e za oblast Dalmacija, 28. 4. 1948. Ivan Gabelica navodi da je strijeljan 19. travnja 1948. u Grubinama. I. GABELICA, *Križari (I.)*, 38.

¹⁰⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 16. 12. 1944. I. Gabelica navodi da je Vrljić najvjerojatnije strijeljan u Makarskoj u veljači 1945. I. GABELICA, *Križari (I.)*, 38.

¹⁰⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 11. 12. 1944.

¹⁰⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Krivična prijava, 9. 4. 1948.

¹¹⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Zapisnik o saslušanju svjedoka Opuva Ruže, 6. 2. 1948.

¹¹¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Car“, Zapisnik o saslušanju Mare Čurčije, 10. 2. 1948.

1. travnja 1948., Mate Vrljić „Car“ spomenutu likvidaciju doista pripisuje svojoj skupini iako je vremenski smješta u početak studenog 1944. godine.¹¹² Dodatnu konfuziju u kronologiji događaja izazivaju drugi dostupni izvori u kojima se događaji u Nebriževcu smještaju u početak listopada 1944., dakle znatno prije ulaska NOV-e u Imotski.¹¹³ Čini se da je najizgledniji kronološki okvir naveden u krivičnoj prijavi protiv Mate Vrljića „Cara“. U toj se prijavi zločin u Nebriževcu smješta u listopad 1944., odnosno u razdoblje prije zauzimanja Imotskog po NOV-i, a ostali događaji vezani uz djelovanje „zelenog kadra“ vremenski se smještaju u studeni iste godine.¹¹⁴ Da je ovo vjerojatno točno potvrđuje i izjava Jele Pijanović, svjedokinje zblivanja u Nebriževcu. No u ovoj izjavi Pijanović također pojašnjava da joj je poznato da je Mate Vrljić „Car“ bio u ustašama od 1941. do „oslobođenja“, a „najviše je vremena bio na Kamenmostu u ustaškoj grupi, koja se je zvala ‘Zeleni kader’“.¹¹⁵ Okolnosti i kronologija djelovanja grupe okupljene oko Mate Vrljića „Cara“ važna je jer također potvrđuje prethodne zaključke da je do organiziranja skupina uz koje se vezivao naziv „zeleni kadar“ došlo ustvari prije zauzimanja Imotskog po NOV-i kada se taj naziv pojavljuje kao alternativni naziv za najmanje jednu ustašku skupinu.

U međuvremenu je Nenadićeva skupina ostala na prostoru Posušja i Rakitnog pa su onamo u nadolazećim tjednima pristizali novi bjegunci. U svojoj izjavi Ljubo Vrljić naveo je da se na imotskom prostoru govorilo da u Rakitnu ima oko 600 „zelenokadrovaca“ koji su naoružani s jednim teškim bacačem, dva laka bacača i nekoliko strojnica te da raspolažu jednim skladištem streljiva.¹¹⁶ Navodno je pripreman i napad na Imotski za 5. siječnja 1945. godine.¹¹⁷ Navodni napad na Imotski nije bio novost među mještanima Imotske krajine jer je još krajem studenog 1944., prema navodima Mije Medvidovića iz Glavine, u to selo stigao Ciprijan Galić iz hercegovačkih Vinjana, inače stožerni narednik u VI. ustaškom zdrugu, koji je mještanima govorio da se „velika vojska sprema prema Imotskom i da će uskoro pasti Imotski“ te je pozvao sve vojne obveznike da s njime pođu u Rakitno. Nakon toga je, prema navodima istog svjedoka, došla neka djevojka Galić koja je mještanima rekla da se okupe kod Galića kuće jer će ih odatle sprovesti u Tribistovo kod Posušja gdje su se navodno okupljale njemačke

¹¹² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja, 1. 4. 1948.

¹¹³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik Općinske komisije za ratne zločine, 20. 8. 1945.

¹¹⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Krivična prijava, 9. 4. 1948.

¹¹⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Izjava Jele Pijanović, 9. 2. 1948.

¹¹⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Vrljića „Cara“, Zapisnik sa saslušanja Ljube Vrljića, 11. 12. 1944.

¹¹⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marijana Vukovića, Zapisnik sa saslušanja, 3. 2. 1945.

i ustaške postrojbe s namjerom da krenuti na Imotski. Okupilo se preko sto muškaraca iz Glavine, Vinjana (dalmatinskih i hercegovačkih), Vira i Zagorja koji su otišli prema Rakitnom, a među njima i dva člana mjesnog NOO-a koje prema Medvidovićevim riječima nitko nije silom tjerao da se pridruže „odmetnicima“.¹¹⁸ Štoviše, prema izjavi Ivana Grabovca, među glavnim organizatorima „bandita“ na području Glavine bio je čak i tajnik mjesnog NOO-a Nikola Medvidović. „Oni su bacali najveću neprijateljsku propagandu, te okretali narod u banditske grupe“, navodi Grabovac uz napomenu da su u borbu protiv NOP-a uspjeli mobilizirati 30 vojnih obveznika i pasivizirati ostale.¹¹⁹

Glasine o okupljanju vojske s druge strane granice i planiranom napadu na Imotski svakako su mogle motivirati nove bjegunce da utočište pronađu upravo na posuškom terenu. Osim prethodno spomenute skupine oko Branka Zdilara koja se u Rakitno povukla početkom 1945., među takvima je bio i Ivan Rebić iz Gornjih Vinjana koji se krio kod kuće pred postrojbama NOV-e sve do Božića 1944., a zatim je s petoricom mještana preko Osoja, gdje im se pridružilo nekoliko Hercegovaca, otišao u Rakitno gdje su se zadržali oko dva mjeseca. Ondje su zatekli „rakičku miliciju“¹²⁰ koju je navodno predvodio spomenuti fra Berto Dragičević te Nenadićevu skupinu kojom je uz Ivana Nenadića zapovijedao Petar Jović zvani Trusak iz Gornjih Vinjana. Među pripadnicima ove skupine nalazio se veći broj mještana Vinjana. Nenadić je navodno nagovarao ljude da idu u ustaše, no prema Rebićevu svjedočenju, većina nije htjela nikamo. Rebić se u veljači 1945. vratio kući gdje se krio po bunkerima te se naposljetku dobrovoljno prijavio Mjesnom NOO-u Vinjani Gornji.¹²¹ Njegov povratak vremenski se podudara s povratkom Zdilarove skupine pa se može zaključiti da je do raspršivanja snaga na posuškom terenu došlo u trenutku zauzimanja Širokog Brijega po partizanskim postrojbama.

Osim Nenadićeve skupine u Rakitnom, pojedine su se grupe nakon odlaska Storellijeve skupine u studenom 1944. zadržale na prostoru Širokog Brijega s

¹¹⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Mije Medvidovića, 26. 4. 1945. Medvidović tvrdi da je u ovom događaju sudjelovao i Ivan Nenadić „Pečinović“ koji se prema dostupnim podacima tada nalazio na posuškom terenu.

¹¹⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Ivana Grabovca, 25. 4. 1945.

¹²⁰ Milicija je navodno brojala 300 pripadnika koji su između ostalog bili naoružani jednim bacačem s 900 granata. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Vujevića, Zapisnik sa saslušanja, 2. 12. 1944. Marijan Vuković u svojoj izjavi navodi čak 600 pripadnika spomenute milicije naoružanih s četiri teška bacača, 2 laka bacača, 36 strojica – puškomitraljeza, te s dovoljnim brojem pušaka i većim zalihama streljiva. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marijana Vukovića, Zapisnik sa saslušanja, 11. 1. 1945.

¹²¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Rebića, Zapisnik sa saslušanja, 20. 8. 1945.

namjerom da naknadno krenu prema Posušju i Imotskom. U svojoj izjavi od 29. prosinca 1944. Stipe Leko iz Postranja naveo je da je dana 24. prosinca iste godine boravio u Širokom Brijegu gdje je susreo Marka Zdilara iz Glavine i Marijana Grbavca iz Podbablja, „vođe zelenokadrovaca bandita“ koji su mu pričali da „im je odobrio Poglavnik da stupe u zeleni kadar i da ubijaju odbornike i partizanske obitelji“ te najavili pokret prema Posušju za nekoliko dana. Ipak, u istoj izjavi Leko navodi da je u Širokom Brijegu čuo da se Mate Vrljić „Car“ s još dvojicom kreće na prostoru oko Kočerina, što ne odgovara istini jer je, kako je prethodno navedeno, Vrljić sa svojom grupom stigao na imotski teren krajem studenog iste godine. Također su mu „zelenokadrovci“ govorili da kad krenu prema Posušju, s njima će ići Ivan Nenadić što također ne odgovara činjenicama s obzirom na to da se on tada već nalazio oko Rakitnog.¹²² Ipak, najvažniji dio Lekina svjedočenja o snagama u Širokom Brijegu koje su se trebale uputiti prema Posušju vjerojatno treba gledati u kontekstu navodno planiranog napada na Imotski do kojega ipak nije došlo. Umjesto toga, kako je prethodno istaknuto, okupljene se skupine zauzimanjem Širokog Brijega po partizanskim postrojbama počinju povlačiti na druge terene, pa tako i onaj imotski kamo odlazi skupina Ivana Nenadića o kojoj će više riječi biti u narednom dijelu.

DJELOVANJE KRIŽARSKE SKUPINE IVANA NENADIĆA

Kako je prethodno navedeno, skupina okupljena oko Ivana Nenadića se nakon dolaska iz Širokog Brijega zadržala na posuškom terenu, osim grupe okupljene oko Ante Buljana koja je krenula prema Podima. O ovome svjedoče i citirani navodi Ivana Rebića koje također potvrđuje i izjava Ivana Nenadića, jednog od ključnih aktera organiziranog protukomunističkog vojnog otpora u Imotskoj krajini krajem 1944. i tijekom 1945. godine. Nenadić je uhićen 11. prosinca 1945. godine.¹²³ Krajem prosinca pobjegao je iz zatvora te je prema podacima iz njegova dosjea dana 12. ožujka 1946. ubijen iz zasjede, odnosno strijeljan u Borku povrh Imotskog.¹²⁴ Tijekom boravka u zatvoru, Nenadić je saslušan nekoliko puta i u njegovim je izjavama sačuvano znatno više podataka o počecima organiziranja protukomunističkog otpora na potezu Imotski – Posušje te djelovanju njegove križarske skupine.

¹²² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Stjepana Leke, Zapisnik sa saslušanja, 29. 12. 1944.

¹²³ I. GABELICA, *Križari* (II.), 27.

¹²⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Omot „Istraga“, nedatirano. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Podaci, nedatirano. Ivan Gabelica kao datum smrti navodi 16. 5. 1946. koji preuzima iz knjige Gordane Turić. I. GABELICA, *Križari* (II.), 27.

Iz Nenadićeve izjave od 14. prosinca 1945. doznajemo da se nalazio na službi u Tomislavgradu odakle je otišao kući u Gornje Vinjane gdje se nalazio do listopada 1944. godine. Tada se s ustašama i Nijemcima povukao na Široki Brijeg gdje mu je Frane Primorac naredio da ide do Rakitnog i organizira „zeleni kadar“ sa zadaćom da ta skupina minira mostove i iz zasjeda u pozadini napada postrojbe NOV-e.¹²⁵ Ipak, pripadnik njegove skupine Mate Perkušić tvrdi da im je u Rakitnom Nenadić rekao da će ići u izviđanja, ali da se neće boriti.¹²⁶ U svakom slučaju, riječ je o prethodno spomenutoj Storellijevoj skupini koja je u Rakitno stigla vjerojatno 24. studenog 1944. godine. U Rakitnom je Nenadić zatekao Petra Jovića zvanog Trusak, a ondje su se također nalazili i fra Berto Dragičević te duvanjski križar Mirko Kapulica koji su preuzeli zapovijedanje novoosnovanim „zelenim kadrom“.¹²⁷

Kapuličino prisustvo na ovom terenu ostavilo je snažan dojam pa se prema navodima Marijana Vukovića „pričalo da Kapulica ima u svojoj četi bataljunu oko 1113 ljudi, dobro naoružanih“ te da „uglavnom vrši akcije prema Duvnu gdje pljačka volove i daje ih Nijemcima na Širokom za municiju“.¹²⁸ Vuković navodi i to da je Nenadić navodno raspolagao četom ustaša od oko 100 ljudi u okviru koje je djelovao i Petar Jović „Trusak“ s vodom od 25 ljudi koji su navodno odlazili u akcije i pljačke prema Posušju i okolnim selima uz zadatak da na ceste postavljaju mine i ruše mostove.¹²⁹ No, prema Nenadićevim riječima, njegova je skupina brojala 30-ak naoružanih pripadnika koji nisu odlazili ni u kakve akcije. Ovaj navod otprilike odgovara procjenama broja pripadnika Nenadićeve skupine o kojima je govora bilo u prethodnom dijelu ovog rada. Ipak, nejasnim ostaje je li Nenadić stalno boravio kod Rakitnog ili se ipak kretao i drugdje na posuškom terenu. Naime, prema svjedočenju Mije Medvidovića koji se krajem 1944. s većom skupinom mještana okupio kod Galića kuća, ondje im se pridružilo i oko 20 muškaraca iz Vinjana koje je prema Medvidovićevu sjećanju doveo upravo Ivan Nenadić.¹³⁰ Stoga je moguće da je Nenadić, iako nije sudjelovao u borbama, na druge načine pomagao omasovljavanje protukomunističkog otpora na tom terenu te se kretao i s hrvatske strane granice nastojeći motivirati žitelje rodnog kraja da se pridruže gerilskim skupinama.

¹²⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

¹²⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mate Perkušića, Zapisnik sa saslušanja, 8. 12. 1944.

¹²⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 21. 12. 1945.

¹²⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marijana Vukovića, Zapisnik sa saslušanja, 11. 1. 1945.

¹²⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marijana Vukovića, Zapisnik sa saslušanja, 11. 1. 1945.

¹³⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Anđe Zdilar i ostalih, Zapisnik sa saslušanja Mije Medvidovića, 26. 4. 1945. Medvidović tvrdi da je u ovom događaju sudjelovao i Ivan Nenadić „Pečinović“ koji se prema dostupnim podacima tada nalazi na posuškom terenu.

U Rakitnom je Nenadić ostao do veljače 1945. kada su postrojbe NOV-e zauzele to selo, a zatim je krenuo kući zajedno s bratom Lukom Nenadićem,¹³¹ Petrom Janjišem,¹³² Antom Janjišem,¹³³ i Petrom Nenadićem¹³⁴. Do Uskrsa, koji se te godine slavio početkom travnja, skrivao se po bunkerima u blizini kuće, a hranom ga je opskrbljivala majka. Tijekom istog su se razdoblja od novih vlasti krili i mnogi drugi mještani koje su hranile njihove obitelji, no među njima navodno nije bilo nikakve organizacije. „Odmetnici“ se nisu skrivali pred mještanima, pa čak ni pred odbornicima koji su ih obavještavali o kretanju vojske, a također su znali i lokacije bunkera u kojima su se Nenadić i ostali krili. Iza Uskrsa je Nenadić s bratom, Petrom Janjišem, Petrom Nenadićem i Antom Janjišem krenuo prema Rami jer je postojala opasnost da u selu budu otkriveni.

Došavši u Vučipolje kod Petra Jukića, njegova supruga rekla im je gdje se nalaze partizani i kojim smjerom krenuti dalje. Odande su krenuli za Polja, a zatim prema Rami gdje su pronašli ramskog križara Stjepana Sičaju s oko 200 vojnika. Nenadić navodi da su ondje ostali oko dva mjeseca dok su dobili vijest da su partizani zauzeli Sarajevo. Upitno je s kolikim je zakašnjenjem ta vijest stigla do njih jer se zauzimanje Sarajeva zbilo još 6. travnja 1945., odnosno u trenutku kada se Nenadić s ostalima nalazio na putu prema Rami. Sumnju u Nenadićevu kronologiju izaziva i drugi navod da su nakon zauzimanja Sarajeva partizani zauzeli i Ramu zbog čega se Sičajina skupina povukla u Vran planinu. Ako je Nenadić sa svojom grupom krenuo iz Vinjana odmah iza Uskrsa te je u Rami boravio do zauzimanja grada po partizanskim postrojbama, tada je navod o dva mjeseca netočan. U svakom slučaju, u Vranu je Sičajina skupina ostala desetak dana, a onamo je došla i grupa ustaša iz Rakitnog koji su ih obavijestili da se u selu nalazi 30-ak milicionera. Stoga su se križari uputili u Rakitno gdje su napali i zarobili pripadnike milicije te predsjednika mjesnog NOO-a. Nakon toga su se vratili u Vran, no tri dana kasnije Nenadić je s bratom Lukom, Petrom Janjišem, Antom Janjišem i Petrom Nenadićem odlučio vratiti se kući gdje se nastavio kriti do uhićenja. Nenadić ovaj događaj datira u lipanj 1945. pa je za pretpostaviti da se navod o dva mjeseca boravka u Rami iz prvog dijela izjave ustvari odnosi na dva mjeseca boravka u Sičajinoj skupini, odnosno na razdoblje od travnja do lipnja 1945. godine.¹³⁵

¹³¹ Ubila ga OZN-a 11. prosinca 1945. u Imotskome. I. GABELICA, Križari (II.), 27.

¹³² Strijeljan 23. studenog 1945. u Vicanovu Gaju, Gornji Vinjani. I. GABELICA, Križari (II.), 27.

¹³³ Predao se. I. GABELICA, Križari (II.), 27.

¹³⁴ Ubila ga je OZN-a 23. studenog 1945. u Vicanovu Gaju, Gornji Vinjani. I. GABELICA, Križari (II.), 27.

¹³⁵ HR-DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 21. 12. 1945.

Da je Nenadićeva skupina u ljeto 1945. boravila na prostoru Vinjana potvrđuju i izjave Mile i Ive Jović koje su pojedine pripadnike navedene grupe vidjele 19. srpnja 1945. godine.¹³⁶ U svojoj izjavi Iva Jović potvrdila je da je navedenog dana u šumi Grabovica srela Milu Jović u društvu dvojice križara, i to Pere Janjiša i Pere Nenadića, koji su joj rekli da je Zagreb „u njihovim rukama“. Na kapama su nosili zvijezdu petokraku, a na suprotnoj strani slovo „U“. U večernjim satima istog dana desetak križara spustilo se u selo u društvu Anđe Petrić, rodom iz Posušja.¹³⁷

Povratkom u Vinjane, Nenadić je uspostavio kontakt s Perom Bagom¹³⁸ iz Posušja koji se krio s jednom skupinom „zelenokadrovaca“, od kojih se Nenadić u svojoj izjavi prisjetio Mate Oreča, Stanka Risovića, Ivana Kulića, Petra Jukića, Jakova Jukića, Ante Jukića, Nikole Penave, Frane Penave, Frane Zorića i nekog Čaruge. Naknadno su Baginoj grupi pristupili Marko Alerić, Ivan Eljuga i Petar Priljić.¹³⁹ Nenadić je preko kurira održavao vezu s Bagom te su međusobno slali izvješća o situaciji na svom terenu. Polovicom rujna Bagina skupina došla je k Nenadićevoj donijevši Kapuličinu naredbu da se obje grupe pridruže križarima na Kamešnici. Bago je Nenadića izvijestio da je bio na sastanku s Kapulicom i Sičajom koji su mu kazali da će „uskoro“ doći Englezi i Amerikanci te da će zajedno „udariti“ na partizane i „dalje na Rusiju“. Bago mu je također rekao da je zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac izdao naređenje da se moraju nositi križevi i da se „od sada zovemo križarska vojska“. Stoga su križari skinuli s kapa ustaške značke i postavili križeve. Bago mu je spomenuo da su isto uradili i četnici s kojima će se navodno zajedno boriti protiv partizana.

Objе skupine krenule su na Kamešnicu preko Hercegovine gdje su na prostoru Zagorja iznad Vira doznali da je na taj teren pristiglo stotinjak vojnika zbog čega se nemoguće probiti. Stoga su se obje skupine vratile prema Rakitnu, a zatim u Batin gdje se Bago odvojio sa šest pripadnika svoje skupine rekavši Nenadiću da ide prema Širokom Brijegu ondje nabaviti baterije potrebne za radioaparatus koji su posjedovali. U Batinu je hranom križare opskrbljivao Frane Penava koji im je govorio da održava dobre veze s mjesnim odbornicima od kojih je dobivao informacije te im je prenio ponudu nekog trgovca Šulića iz Gorice da će dati radioaparatus, pišaću mašinu i pomoć u novcu. Tijekom ovog razdoblja križari su

¹³⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mile Jović, Izjava Mile Jović, 6. 8. 1945.

¹³⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mile Jović, Izjava Ive Jović, 5. 8. 1945.

¹³⁸ Bago je uhićen u ožujku 1946. godine. Ivica Lučić, Hrvatska protukomunistička gerila u Bosni i Hercegovini, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, Zagreb, 2010., 640.

¹³⁹ Postoji mogućnost da je pogrešno zapisano prezime Priljić koje se ne spominje u drugim pronađenim dokumentima.

zajedno s Penavom svratili do fratra u Gracu kod kojega su večerali i koji im je kazivao o pastirskom pismu u kojemu je objavljeno koliko su svećenika poubijali partizani.¹⁴⁰

U međuvremenu je još tijekom kolovoza došlo do osipanja Nenadićeve skupine koju su napustili Marijan Lončar i Jozo Lončar koji su se predali. Čini se da se osipanje grupe nastavilo i tijekom rujna kada su se križari kretali na prostoru Zagorja i kada se nekoliko križara također odlučilo predati. Iako se svi križari bili naoružani, pojedinci ipak nisu predali oružje koje su zakopali. Tijekom ovog razdoblja Nenadićeva skupina zarobila je dva oficira Jugoslavenske armije (JA), i to komesare Ivana Julića i Iliju Lečevića. Prema Nenadićevoj izjavi, uhvaćeni su komesari tražili od križara da ih odvedu Nenadiću koji je k njima došao s Bagom. Bago je navodno otezao zbog čega je Nenadić zaključio da je skloniji odluci da komesari budu ubijeni, no Nenadić je bio uporan i donio je odluku o njihovu puštanju.¹⁴¹

Prema Nenadićevoj sjećanju, negdje između 20. i 25. rujna 1945. oko 22 sata i 30 minuta njegova je skupina izvršila akciju na građevinsko poduzeće odgovorno za isušenje Imotsko-bekijskog polja nakon što je preko Marka Alerića, koji je ujedno odigrao glavnu ulogu u pripremi ove akcije, i Ivana Eljuge dobio informacije od nekih radnika iz Peć – Mlina da se kod spomenutog poduzeća nalazi veća količina hrane i novca. Riječ je bila uglavnom o radnicima iz Drinovaca koji su noću dolazili Nenadićevoj skupini u Gornje Grude gdje su im hranu donosili Ivan Eljuga i njegova sestra. U napadu na navedeno poduzeće sudjelovalo je 15 križara (uključujući Alerića) koji su opljačkali konzerve, kruh, pisaću mašinu, telefon i nešto novca koji su podijelili.¹⁴²

Nakon izvršene akcije u Peć – Mlina, križari su se preko Svetigore vratili u Batin, no kako ih je napala vojska, morali su se podijeliti u dvije skupine. Nenadić je s trojicom križara otišao u Zagorje, a ostali su se povukli u Tribistovo, nedaleko Posušja. Neko se vrijeme Nenadićeva skupina skrivala i oko Vira gdje su održavali vezu s Božom Budimirom „Čitićem“, predsjednikom mjesnog narodnog odbora (NO), koji ih je obavještavao o kretanju vojske i nudio im pomoć u streljivu. Budimir im je savjetovao da se kriju dok ne prođu izbori, a da će nakon toga navodno moći ići kamo žele. Prema Nenadićevim navodima, Budimir je održavao i kontakt s križarom Dragom Koštrom, rodnom iz Vira, o čemu se Koštro osobno pohvalio Nenadiću. Nenadić ističe da su Budimirove

¹⁴⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 21. 12. 1945.

¹⁴¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 21. 12. 1945.

¹⁴² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 20. 12. 1945.

obavijesti uvijek bile točne pa su se križari prema njima „ravnali“. Iz njegove izjave nejasno je koliko dugo je Nenadićeva skupina bila u kontaktu s Koštrom, no Nenadić je kazao da bi upravo Koštro mogao znati tko je iz Imotskog slao izvješće i streljivo jer je Koštrina supruga po suprugovu nalogu često odlazila u Imotski i donosila potrebni materijal.¹⁴³

Tijekom listopada 1945. Nenadićeva skupina još se uvijek nalazila na hercegovačkom terenu pa je tijekom tog razdoblja napadnut motocikl kojim je Lovre Kovačević, član Opunomoćstva OZN-e za kotar Posušje, putovao u Makarsku, o čemu su križari doznali preko Frane Penave, a kojemu je ovu informaciju dostavio Ante Penava, vozač kod istog Opunomoćstva OZN-e. Napad na Kovačevića nije uspio, a čini se da je otprilike u isto vrijeme izvršen i napad na Milu Oreča, člana Kotarskog NO Posušje, koji je trebao govoriti na nekoj skupštini. Oreč je uhvaćen nakon čega su ga križari išamarali i zatim pustili.¹⁴⁴ U studenom se skupina prebacila na prostor oko Gornjih Vinjana gdje su se skrivali u ogradi zvanoj „Medikova“. Ondje su ih vidjeli odbornici Mate Kukavica i Joško Janjiš te Frano Mostarčić i Jozo Kukavica, zaposlenici duhanske stanice u Imotskom, koji su se nalazili u lovu.¹⁴⁵ Pojedini križari među kojima su bili Ivan Eljuga, Marko Alerić, Ivan Ljubičić i još neki našli su zaklon u šumi kod Runovića jer im je mještanka Matija Vodanović rekla da na tom prostoru nema puno vojske.¹⁴⁶ Tijekom istog mjeseca su u pojati Ive Vodanović iz Runovića ubijeni Marko Alerić i još jedan križar.¹⁴⁷

U Nenadićevim zapisnicima sa saslušanja sačuvani su i podatci o razgranatoj mreži njegovih kontakata, ponajviše na prostoru Vinjana i Posušja. Osim prethodno spomenutih kontakata, ta mreža uključivala je i Jozu Janjiša, odbornika iz Gornjih Vinjana koji je po Petru Janjišu slao informacije o akcijama koje su se pripremale protiv križara. Među primljenim porukama je bila i ona sa zamolbom odbornika Mate Kukavice i člana seoske zadruge u Gornjim Vinjanima Jure Jovića „da mi u njih ne diramo, a da će nam dati jedan tovar pšenice“.¹⁴⁸ Štoviše, Jozo Janjiš ponudio je križaru Petru Janjišu da se skriva u njegovu bunkeru u pojati ukaže li se potreba. Iako je Mate Kukavica isprva bio oprezan s križarima vjerujući da će mu nauditi, veza s njima učvrstila se zahvaljujući utjecaju Jose Janjiša. Kada su Kukavica i Janjiš shvatili da su kompromitirani, Kukavica je

¹⁴³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

¹⁴⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

¹⁴⁵ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

¹⁴⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Matije Vodanović, Izvadak iz zapisnika sa saslušanja Ivana Eljuge, 8. 1. 1946.

¹⁴⁷ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ive Vodanović, Zapisnik sa saslušanja, 22. 11. 1945.

¹⁴⁸ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

napisao prijeteća križarska pisma koja je podvalio pod vrata Mande Kutleše „Vrkljan“ i Janjiševa vrata. Križare je pomagao i Jure Jović iz Vinjana koji je, kako to proizlazi iz Nenadićeve izjave, bio dio jatačke mreže uspostavljene oko odbornika Petra Janjiša. Nenadić je više puta svraćao i kod pojedinih odbornika iz hercegovačkih Vinjana, poput na primjer Mate Lončara koji ih je također opskrbljivao potrepštinama. Slično je Nenadić posvjedočio i o odborniku Miji Lončaru koji je govorio da „nije većeg zulumata nikada zapamtio i da ne može ostati“. Križari su navraćali i kod Ante Nenadića, također odbornika.¹⁴⁹

Osim toga, pripadnik Nenadićeve skupine Jozo Slišković iz Donjih Vinjana je preko svog oca održavao vezu s nekim pravoslavcem iz Imotskog koji je imao radioaparata pa je bio u mogućnosti prenositi vijesti. Ista je osoba Sliškoviću poručila da se još ne predaje „jer da će nešto doći novog“. Slišković je doznao i o nekoj robi u vlasništvu trgovca Malića iz Vinjana koju je držao u kući Mate Buljana Klapirića u Vrbnju, no križari je nisu otišli oduzeti zbog opasnosti. Nadalje, Slišković je preko svoje supruge primio poruku Štefice Kuraje, supruge nekog ustaškog pukovnika Kuraje koja se zanimala nalazi li se njezin suprug u Vranu te je pričala da „imade u Splitu oko 150 – 200 raznih službenih lica koja bi se prebacili u šumu, ali da ih nema ko izvesti“. Osim toga je navela da bi za križare u Splitu skupila oko 50,000 dinara pomoći.

Čini se da je spomenuta žena nastavila održavati kontakte u Imotskom jer je prema Nenadićevoj izjavi ondje boravila i 8. prosinca 1945. godine.¹⁵⁰ Ono što se sa sigurnošću može potvrditi jest to da je Štefica Kuraja boravila na području Imotske krajine i pred Božić iste godine kada je svoju obitelj u Zmijavcima posjetila Matija Perkušić s kojom je iz Zagreba doputovala i Kuraja. Kuraja je Perkušić rekla da želi vidjeti supruga koji se navodno skrivao negdje u okolici Imotskog. Tijekom boravka kod obitelji Perkušić, Kuraja se susrela s Ivanom Šutom i križarom Ivanom Todorićem. Šuti je Kuraja rekla da je čula da se njezin suprug nalazi u križarima oko Tomislavgrada te ga je zamolila da ode onamo i provjeri. Iz zasad pronađenih dokumenata ne može se zaključiti kakva je bila sudbina spomenutog Kuraje.¹⁵¹ Navodno se Kurajina supruga tijekom boravka u Zmijavcima susrela i s Marijom Šuto, također križarskim jatakom. Upravo je u ovom razdoblju Šuto navodno upozorila Ivana Todorića i Matu Jeličića da su otkriveni zbog čega su uspjeli na vrijeme se prebaciti na drugu lokaciju.¹⁵²

¹⁴⁹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

¹⁵⁰ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 14. 12. 1945.

¹⁵¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Matije Perkušić, Izjava, 12. 2. 1946.

¹⁵² HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Marije Šuto, Izvadak iz zapisnika sa saslušanja Ivana Šute, nedatirano.

Među križarskim jatacima u Imotskom je bio i Martin Gotovac koji je po Koštrinoj supruzi i Jeli Medvidović, majci križara Mate Medvidovića, slao pisma Medvidoviću i Koštri. Gotovac ih je obavještavao o „svemu“ te im davao podršku,¹⁵³ a Jela Medvidović potvrdila je da su se i sastajali.¹⁵⁴ Među Koštrinim vezama bio je i gostioničar Mijo Petric koji mu je slao cigarete i informacije te bivši žandar Ćipa Boban, rodom iz Bobanove Drage, koji je posjetio Medvidovića i Koštru dok su boravili u ogradi Dropulića u Gornjem Prološcu i ondje s njima razgovarao o situaciji u Jugoslaviji i svijetu. Pojedine kontakte održavao je i Medvidović, i to sa Stipanom Vujčićem i nekim Petrom¹⁵⁵ koji su mu dostavljali izvješća o jakosti vojske i situaciji u svijetu te mu također slali vino, rakiju i duhan. Prema Nenadićevim navodima, „čitava Vujčića kuća je imala vezu sa nama“. Vezu je održavana i s Ivanom Galićem, činovnikom u Kotarskom NO Posušje koji je informacije dostavljao po svome zetu Ivanu Jurošu iz Gornjih Vinjana koji je također bio križar, a krajem 1945. nalazio se u zatvoru u Bjelovaru. U Nenadićevoj skupini tada se nalazio drugi Ivan Galić koji je još održavao vezu s Ivanom Galićem „Bilonjićem“ koji je služio vojni rok u JA u Posušju. U tom je svojstvu, odnosno za vrijeme obnašanja dužnosti, dvaput naišao na spomenutog križara Ivana Galića, ali ga nije odao.¹⁵⁶

Zarobljavanjem Ivana Nenadića krajem 1945. i njegovom likvidacijom u ožujku 1946. okončano je djelovanje ove imotske križarske skupine. Riječ je o skupini imotskih „zelenokadrovaca“ osnovanoj krajem 1944. koja je opstala znatno duže od drugih skupina nastalih u istom razdoblju. Ipak, nejasnim ostaje je li križarska skupina Mate Medvidovića¹⁵⁷ ustvari djelovala kao dio Nenadićeve skupine. Medvidovićeva skupina osnovana je 1945., a njezini su pripadnici napadali odbornike, provaljivali u kuće te su izvršili napad na tunel Peć – Mlini. Radelić ističe da su prema nekim novijim svjedočenjima ove dvije skupine surađivale zbog čega se ustvari može zaključiti da je riječ o jedinstvenoj

¹⁵³ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 26. 12. 1945.

¹⁵⁴ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Stjepana Vujčića, Izvadak iz zapisnika okrivljene Jele Medvidović, 8. 1. 1946.

¹⁵⁵ Prezime nečitko i nejasno.

¹⁵⁶ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 26. 12. 1945.

¹⁵⁷ Mate Medvidović i Petar Medvidović uhićeni su 23. prosinca 1945., a tom je prilikom Petar Medvidović navodno odmah strijeljan. Ipak, na temelju pojedinih dokumenata, Gabelica vjeruje da je Petar Medvidović ubijen prije 15. prosinca 1945. Mate Medvidović odveden je u Knin i ondje strijeljan 1947. Njegov brat Mijo Medvidović pobjegao je iz kaznonice u Lepoglavi u križare na Kalnik gdje je likvidiran najvjerojatnije 1948. godine. I. GABELICA, *Križari (II.)*, 27.

skupini.¹⁵⁸ S ovom se ocjenom slaže i Ivan Gabelica¹⁵⁹ te povjesničar Ivo Lučić koji skupinu naziva Nenadić – Medvidović.¹⁶⁰

Iz zapisnika sa saslušanja Ivana Nenadića jasno je da je Nenadić bio upućen u djelovanje Medvidovićeve skupine, iako njegovi navodi ne potvrđuju da je doista riječ o istoj skupini. Tako je, primjerice, prilikom saslušanja 18. prosinca 1945. Nenadić detaljnije govorio o zločinu koji su počinili pripadnici spomenute grupe.¹⁶¹ Naime, 8. studenog 1945. Mate Medvidović s grupom u kojoj je navodno bio i Drago Koštro uhvatio je pomoćnog učitelja u Gornjoj Glavini Antu Bagu i Antu Medvidovića iz zaseoka Medvidovići koje su bacili u jamu „poviše Đuzelovih kuća“.¹⁶² Nenadić navodi da je „imenovani Medvidović dao predlog da se isti bace u jame“, a „ubio ih je Medvidović Petar sa bratom Matom, sa Dragićem Koštrom i sa Petričušić Jerkom“ navodno zato jer su „optuženi radi toga što su javljali kamišare kada bi bili u selima“. „Da nije bilo braće Medvidovića“, učitelj i „omladinac“ ne bi bili ubijeni jer su „oni dva brata odali po tim selima i prema tome nisu mogli raditi što hoće od pomenute dvojice koje su oni ubili“, zaključuje Nenadić. Osim toga je navedena četvorka na čelu s Matom Medvidovićem „iza Studenaca“ dočekivala stanovnike koji su se vraćali s pazara u Zadvarju i pljačkala im novac. Medvidović i Koštro primali su neka pisma, no detalj o tome tko piše i o čemu krili su od pripadnika Nenadićeve skupine. Medvidović je također slao pisma u Zagreb i Imotski.¹⁶³ Iz Nenadićevih navoda može se zaključiti da je unatoč bliskoj suradnji, Medvidovićeve skupina ipak djelovala samostalno pod zapovjedništvom Mate Medvidovića, a svoju autonomiju čuvala je i tajenjem detalja o svojim kontaktima te primljenim i poslanim porukama pred drugim križarima.

¹⁵⁸ Z. RADELIĆ, *Križari*, 481.

¹⁵⁹ I. GABELICA, *Križari* (II.), 27.

¹⁶⁰ I. LUČIĆ, *Hrvatska protukomunistička gerila*, 640.

¹⁶¹ HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 18.12.1945.

¹⁶² Z. RADELIĆ, *Križari*, 479. Veze nekih svećenika sa zloglasnim ustaškim koljačima u Imotskoj krajini, *Slobodna Dalmacija*, br. 297, 23. 1. 1946., 3.

¹⁶³ Nenadić također navodi i „Jesenova“ kao treće odredište Medvidovićeve pisama. Nejasno je o kojemu se naselju radi, no moguće da je riječ o Jasenovcu u kojemu je Medvidović služio tijekom Drugog svjetskog rata. HR-DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Nenadića, Zapisnik sa saslušanja, 18. 12. 1945.

ZAKLJUČAK

Na temelju dostupnih podataka može se zaključiti da je smjer Imotski – Posušje bio od iznimne važnosti u prvim danima organiziranja križarskih skupina koje se u prvim mjesecima djelovanja uglavnom pojavljuju pod imenom „zelenog kadra“ i „kamišara“. Iako su prve takve skupine nastajale na područjima koja su u jesen 1944. zauzeta po NOV-i, održavanje kontakta preko Posušja bilo je ključno radi njihova daljnjeg jačanja, kako u ljudstvu tako i u naoružanju te kontaktima s drugim križarskim skupinama, osobito na hercegovačkom terenu. Zauzimanjem Širokog Brijega i drugih hercegovačkih naselja po partizanskim postrojbama preostali imotski „zelenokadrovci“ prebacuju se s hercegovačkog na imotski teren te po završetku zime 1944./1945. ponovo učvršćuju svoje veze na hercegovačkom prostoru. U međuvremenu razvijaju i razgranatu mrežu jataka na imotskom terenu čime će u nadolazećim godinama Imotska krajina postati jedno od najintenzivnijih križarskih žarišta i samim tim jedno od ključnih uporišta hrvatskog protukomunističkog otpora.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, (HR-HDA), *OZN-a za Hrvatsku; Služba državne sigurnosti (SDS) RSUP SRH; Križarske grupe zapadne Hercegovine 1945.-1948.*

Hrvatska – Državni arhiv u Splitu, (HR-DAS), *SUP za Dalmaciju*

LITERATURA:

BEZINA, Petar, *Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja: žrtve rata 1941. – 1945., 1990. – 1995.*, Split, 2003.

ĐUKANOVIĆ, Drago, *Završne operacije za oslobođenje Hercegovine, Hercegovina u NOB*, Zbornik radova, ur. Milinko Đurović, Slobodan Šakota i Radimir Petković, Beograd, 1961., 815 – 834.

GABELICA, Ivan, *Križari – Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944. – 1951. (I.)*, *Politički zatvorenik*, br. 122, Zagreb, 2002., 33 – 38.

GABELICA, Ivan, *Križari – Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944. – 1951. (II.)*, *Politički zatvorenik*, br. 123, Zagreb, 2002., 27 – 31.

LUČIĆ, Ivica, *Hrvatska protukomunistička gerila u Bosni i Hercegovini*, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 3, Zagreb, 2010., 631 – 669.

MATKOVIĆ, Blanka, *Imotska krajina u dokumentima Ozne, Udbe i Narodne milicije (1944. – 1957.)*, *Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2017.

MATKOVIĆ, Blanka, *Poslijeratna komunistička represija i križari na neretvanskom prostoru: djelovanje Milasove skupine u dokumentima UDBA-e i Narodne milicije (1)*, *Kroatologija*, vol. 14, no. 1, Zagreb, 2023., 295 – 318.

MATKOVIĆ, Blanka, *Prilog poznavanju povijesti grada Splita i okolice u poratnom razdoblju (1946.-1947.): nepoznati detalji iz dosjea Frane Tente*, *Tusculum: časopis za solinske teme*, vol. 10, no. 1, Solin, 2017., 145 – 160.

MATKOVIĆ, Blanka, *Split i Srednja Dalmacija u dokumentima OZN-e i UDB-e 1944.-1962., Zarobljenički logori i likvidacije*, Zagreb – Trilj, 2017.

MATKOVIĆ, Blanka, ŠTIMAC, Stjepan, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj u dokumentima OZN-e, UDB-e i Narodne milicije (1944.-1965.)*, *Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2018.

MATKOVIĆ, Blanka, *Zaboravljena povijest grada Splita i njegove okolice – Križarska organizacija srednje Dalmacije kroz UDB-in dosje Zlate Radović*, *Tusculum: časopis za solinske teme*, vol. 15, no. 1, Solin, 2022., 125 – 141.

- MATKOVIĆ, Blanka, Zločini postrojba 8. dalmatinskog korpusa NOVJ u Hercegovini početkom 1945. godine, *Hum : časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, no. 7, Mostar, 2011. 288 – 331.
- RADELIĆ, Zdenko, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb., 2011.
- RUPIĆ, Mate, GEIGER, Vladimir, *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Dokumenti, Dalmacija*, Slavonski Brod – Zagreb, 2011.
- TURIĆ, Gordana, *U temelju kamen: spomenica žrtvama idealu hrvatske države: Imotska krajina*, Zagreb, 2000.
- UJDUROVIĆ, Miroslav, *Biokovsko-neretvansko područje u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Split, 1983.

NOVINSKI IZVORI:

Slobodna Dalmacija

INTERNETSKI IZVORI:

- Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28823>, posjećeno 17. 8. 2023.
- Hrvatski jezični portal, https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e15nUBI%3D, posjećeno 1. 8. 2023.
- MATKOVIĆ, Blanka, PAŽANIN, Ivan, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948., počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDB-e, Dokumenti*, 2011., https://www.academia.edu/1773275/ZLO%C4%8CINI_I_TEROR_U_DALMACIJI_1943.-1948._PO%C4%8CINJENI_OD_PRIPADNIKA_NOV_JA_OZN-e_i_UDB-e_DOKUMENTI_War_Crimes_and_Terror_in_Dalmatia_Between_1943_and_1948...-Documents_, posjećeno 8. 8.2023.

Blanka MATKOVIĆ

THE BEGINNINGS AND DEVELOPMENT OF THE ORGANISED
ANTI-COMMUNIST RESISTANCE IN THE IMOTSKI-POSUŠJE AREA
(1944–1945): THE GREEN CADRE AND THE CRUSADER GROUP
OF IVAN NENADIĆ

SUMMARY

The organization of the Croatian anti-communist resistance commenced during the first weeks following the seizure of Dalmatia and parts of eastern Herzegovina by the units of the National Liberation Army (NOV) in autumn 1944. It was in particular manifested in the form of crusader groups. In the following years, such groups were mainly operating in rural and mountain areas, in particular in the borderline area between Dalmatia and Herzegovina, where military resistance against the newly established communist rule persisted the longest. The activities of the crusader groups ended in the early 1950s, when the last active crusaders were apprehended in Dalmatia. In the meantime, crusader organizations were established, particularly in rural areas, where crusader groups, which sought retreat in the mountains of Biokovo and Kamešnica and in other locations, relied on their help. Their tasks were carrying out propaganda-related activities and providing moral and financial assistance to the crusaders.

The data analysed for the needs of this paper particularly indicate that Imotska krajina was an area of intensive operation of crusader groups and organizations, which had been closely connected with the Bosnian and Herzegovinian groups from the very beginning. Available sources indicate that the Imotski territory played one of the key roles in the development and operation of crusader groups and organizations as early as towards the end of 1944. It was from the very beginning closely connected with the Posušje area in the neighbouring Herzegovina. It was from the Posušje area that the Ustasha Army units, which were entrusted with obstructing the NOV units and strengthening the existing green cadre, came to the Imotski area. In these processes, exceptionally important were Emil Storelli's and Ivan Nenadić's groups, which in 1945 operated in the area from Vinjan to Vran planina in Bosnia and Herzegovina, where they would subsequently actively cooperate with Stjepan Sičaja Gegan's crusader group. Nenadić's group dedicated itself to developing a wide network of outlaws in the Imotski area, thanks to which Imotska krajina would turn in the following years to one of the most intensive crusader focal points, and thus one of the key bases of the Croatian anti-communist resistance.

Keywords: the Second World War, Herzegovina, the Imotski region, Ivan Nenadić, crusaders, anti-communist resistance, the green cadre.